

Nieuwe Dorpen

Een eerste inventarisatie van problemen en kansen

*N. te Riele, H. te Riele, L. Nijhuis en M. van Beek, Storm CS Architects & Consultants
en*

H. Derks en P. Varkevisser, DLA+ Landscape Architects

InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster

Postbus 20401

2500 EK Den Haag

tel.: 070 378 56 53

internet: <http://www.agro.nl/innovatienetwerk/>

ISBN: 90 - 5059 - 184 - 1

Overname van tekstdelen is toegestaan, mits met bronvermelding.

Rapportnr. 03.2.042, Den Haag, juni 2003

Deze publicatie maakt onderdeel uit van een serie over het onderwerp Nieuwe Dorpen. Contactpersonen voor dit onderwerp zijn ir. N.J. Beun en dr. J.H.A. Hillebrand.

In deze serie zijn verschenen:

- *Nieuwe dorpen – een eerste inventarisatie van problemen en kansen*
STORRM CS en DLA+ landscape architects – juni 2003 – rapport 03.2.042, ISBN 90-5059-184-1
- *Nieuwe dorpen – analyse van partijen en processen*
STORRM CS en Actors Procesmanagement – juni 2003 - rapport 03.2.043, ISBN 90-5059-185-X
- *Nieuwe Dorpen - verslag expertmeeting*
STORRM CS - juni 2003 - rapport 03.2.040, ISBN 90-5059-187-6
- *Nieuwe dorpen – kwalitatief onderzoek naar de meningen van burgers*
Motivaction – juni 2003 – rapport 03.2.041, ISBN 90-5059-186-8
- *Nieuwe dorpen – eerste verkenning van hun sociale vitaliteit*
B.Kisjes en dr. C.W.M. Giesen – juni 2003 - rapport 03.2.032, ISBN 90-5059-176-0

Voor nadere informatie zie ook de volgende artikelen in de pers:

- *Nieuwe dorpen, nieuwe kansen* - Algemeen Dagblad - dinsdag 17 december 2002.
- *Woonwijk is meer dan gedrocht om te slapen* - Trouw - vrijdag 27 december 2002.
- *Nieuwe dorpen, nieuwe kansen?* – Werkplaats voor de Leefomgeving, juli 2003.

Deze artikelen en de publicaties zijn ook te vinden op de internetsite van InnovatieNetwerk (www.agro.nl/innovatienetwerk)

Voorwoord

In deze publicatie treft u aan de resultaten van de eerste stap in het verkennen van het onderwerp nieuwe dorpen. Het omvat zowel een enigszins geharde probleemstelling als ook de eerste mogelijke beelden van 'Nieuwe Dorpen'.

Kan het bouwen van nieuwe dorpen helpen bij het realiseren van een samenleving die op een duurzame wijze tegemoet komt aan de woon- en werkwensen van burgers? En kunnen via het bouwen van nieuwe dorpen een aantal problemen opgelost worden die we niet meer op andere manieren goed kunnen aanpakken? Intrigerende vragen, een serieus debat waard. InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster wil dat debat voeden en stimuleren. Een breed palet van vragen komt daarbij op tafel over werkgelegenheid, landschappelijke kwaliteit, zorg, voorzieningen, sociale cohesie, vormgeving, inpassing, financiering, beheer en participatie van (toekomstige) bewoners.

Om de kansen en de energie die er blijken te zijn voor dit onderwerp te benutten is een integrale en vernieuwende aanpak nodig. Het door InnovatieNetwerk gestarte traject rond 'Nieuwe dorpen' bestaat uit het (laten) maken van ontwerpen, het in kaart brengen van wat her en der (ook in het buitenland) gebeurt op dit terrein, het inventariseren van normen en waarden van burgers en maatschappelijke organisaties ten aanzien van wonen, werken en recreëren, en het organiseren van debatten. Uiteindelijk zou dit via proefprojecten (experimenten in de praktijk) kunnen leiden tot de realisatie van Nieuwe Dorpen. Of het zo ver komt hangt in belangrijke mate af van zowel de resultaten van het debat als ook de moed van politici en ambtenaren om een dergelijke ingrijpende vernieuwing positief kritisch tegemoet te treden en van het oordeel dat in de besluitvorming over de maatschappelijke meerwaarde van het concept geveld zal worden.

Ik hoop dat de resultaten van dit onderzoek u als lezer uitdagen om mee te denken. Met het nadenken over nieuwe dorpen wordt een stap gezet naar ook een andere manier van denken over de ruimtelijke ordening in ons land. Het denken over het Nieuwe Dorp is geen doel op zich maar een manier om denkpatronen over hoe we in Nederland willen wonen, werken en recreëren in het landelijk gebied tegen het licht te houden, en daar waar deze belemmeren te doorbreken.

*Dr. G. Vos,
directeur InnovatieNetwerk Groene Ruimte
en Agrocluster.*

Inhoudsopgave

Voorwoord	i
1. Vraag, werkwijze en verwachting	1
1.1. Vraagstelling	1
1.2. Werkwijze	1
1.3. Verwachting	2
2. Probleemstelling	3
2.1. Structurele problemen	3
2.2. Het beleid zit vast	5
2.3. Ruimte voor dorpen hoognodig	8
3. Dorpen	9
3.1. Dorp	9
3.2. Historisch besef	9
4. De ‘Nieuwe Dorpen’	13
4.1. ‘Nieuwe Dorpen’	13
4.2. Voor wie zijn de ‘Nieuwe Dorpen’?	14
4.3. Hoe zien de ‘Nieuwe Dorpen’ eruit?	15
4.4. Waar komen ‘Nieuwe Dorpen’?	16
4.5. Wie gaan het doen?	17
4.6. Opmaten naar nieuwe dorpen	20
4.7. Het innovatief vermogen van ‘Nieuwe Dorpen’	22
5. Suggesties voor de praktijk	25
5.1. Werk	25
5.2. Zorg	29
5.3. Sociale cohesie	30
5.4. Voorzieningen	32
5.5. Landschap	35
6. Mogelijke thema’s en locaties	39
7. Conclusies en aanbevelingen	49
Bronnen	51

1. Vraag, werkwijze en verwachting

1.1. Vraagstelling

InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster heeft Storm CS en DLA+ gevraagd een visie te ontwikkelen op nieuwe nederzettingen in het landelijk gebied. Bestaande modellen voor stedelijke uitbreiding voldoen niet voor de toekomst. Tegelijkertijd spelen er in het landelijk gebied vele problemen en komt er agrarische ruimte vrij. Het beleid zit echter op slot. Dit leidt tot onvrede en tot een roep naar oplossingen. Het gebrek aan een integrale aanpak van landelijke gebieden leidt ertoe dat er voor de toekomst kansen gemist worden.

De gevraagde visie moet uitmonden in een geharde probleemstelling en in beelden en typologieën van dorpen die een nieuwe benadering spraakmakend illustreren.

Bestaande denkbeelden worden er mogelijk mee doorbroken en er wordt een aanzet gegeven tot maatschappelijk debat.

Dit document is het resultaat van een eerste verkenning. Deze stap betreft het uitsteken van voelhorens en het bespreken van de eerste denkbeelden met uiteenlopende partijen.

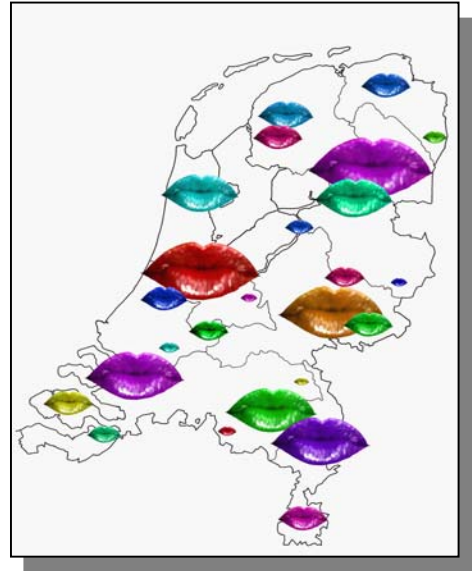
1.2. Werkwijze

De werkwijze was als volgt:

- het lezen van uiteenlopende publicaties en beleidsdocumenten;
- het praten met lokale ambtenaren en politici, duin- en zorgboeren, rentmeesters en taxateurs, onderwijsdeskundigen, deskundigen uit de zorg, dorpswinkeliers, projectontwikkelaars, wetenschappers rond ruimtelijke ordening en organisaties als Vereniging Natuurmonumenten, VNG, Ruimtelijk Planbureau, Centrum voor Landbouw en Milieu (CLM) en de Vereniging Heemschut;
- het peilen van de energie die wordt besteed aan dit onderwerp in enkele regio's;
- het bijwonen van seminars en congressen over ICT-dorpen, wonen en werken in landelijk gebied, het Kulturhus en het Nirov-begrotingsdebat;
- het uitvoeren van een korte internationale scan naar new towns & villages;
- het genereren van de eerste beelden en ideeën voor mogelijke locaties;

- het houden van presentaties;
- het organiseren van een expertbijeenkomst met vertegenwoordigers van de ministeries LNV en Vrom, van Alterra, Stichting Blauwe Stad, Provincies Noord-Brabant en Friesland, Academie van Bouwkunst, Hogeschool Zeeland, gemeente Dantumadeel, Rathenau Instituut, Stichting Powerboat, Cultural Villages of Europe, Actors Proces Management en enkele overige voor dit onderwerp markante individuen.

Een vollediger bronverwijzing staat achter in dit document.

Parallel aan dit alles schreven Bert Kisjes en Carin Giessen het essay “Andere tijden voor de dorpen”, stelde Storm CS met Actors Proces Management een stakeholders-analyse op en voerde Motivaction een onderzoek uit naar bewonersvoorkeuren. Deze zijn afzonderlijk gepubliceerd.

1.3. Verwachting

Wij verwachten dat de visie achter ‘Nieuwe Dorpen’ een aantal structurele problemen in samenhang kan oplossen. Voor ‘Nieuwe Dorpen’ kiezen we de volgende omschrijving:

‘Nieuwe Dorpen’ zijn samenlevingsvormen in een groene omgeving, met het kleine getal als leidraad, met een eigen hart en een eigen rijkheid. Het zijn nederzettingen in het landschap die de toekomst voorlopig weer aankunnen.

We richten ons op het culturele en natuurlijke erfgoed van de toekomst.

2. Probleemstelling

Het landelijk gebied kampt met structurele problemen. Na al onze gesprekken trekken we de conclusie dat de oplossing ervan sterk wordt geremd door een vastzittende beleidscultuur. Hieronder volgen eerst enkele structurele problemen en daarna volgt de beleidssituatie.

2.1. Structurele problemen

Het landelijk gebied is in beweging, waardoor een eeuwenoud evenwicht verandert. De veranderingen zijn bedreigend voor kleine gemeenschappen. Er moet een nieuw sociaal evenwicht gevonden worden.

Sommige dorpen floreren als nooit tevoren, andere lopen leeg. Of, zoals verwoord in de Nota Wonen van Vrom (2001): *“Anders dan in Frankrijk bloeien in Nederland grote delen van het landelijk gebied: de sociale en economische positie is in veel dorpen hoog in vergelijking met de steden. Vooral het noorden en zuidwesten hebben echter een achterstand: het inkomen is er laag en de werkloosheid hoog. Er zijn dorpen die gelegen zijn in gebieden waar sprake is van een grote druk op de woningmarkt vanuit de steden. Hier kunnen prijzen flink oplopen en dreigt de eigen sociale, fysieke en culturele identiteit verloren te gaan. Soms nemen stedelingen de oude huizen in het centrum in bezit en verschuiven autochtonen naar de rand. In andere gebieden kampen dorpen daarentegen met leegstand en een afnemend verzorgingsniveau: de laatste school, geen ov-voorzieningen, geen zorg voor ouderen.”*

In het hele land stoppen de boeren van de *babyboom*. Maar er is weinig speelruimte voor nieuwe economische dragers zoals toerisme en vrijetijdsindustrie.

In de regio's met grote problemen gaat het ook écht slecht. Henk de Vries, secretaris van Dantumadeel, Friesland: *“Van al deze problemen hiernaast geldt er voor ons maar ééntje niet: het tijdsmanagement; er is simpelweg onvoldoende werk”*.

Het gevolg is dat jongeren wegtrekken (ontgroening) door het gebrek aan werk en woonruimte. Mét hen verdwijnt ook kennis en bovendien zijn ze pijlers onder het verenigingsleven en daarmee de sociale cohesie. Dorpen vergrijzen en de sociale cohesie holt achteruit. Achterblijvers zien het postkantoor verdwijnen, de supermarkt en de bus.

Dorpen zijn vergrijsd (ontwikkeltempo+werk+contingenten)	Boeren stoppen of veranderen (winst te laag)
Sociale cohesie verdwijnt (welvaart+opleiding+onafhankelijkheid)	Wooncarrière in dorp onmogelijk (Contingenten+stedeling koopt boerderijen)
Voorzieningen verdwijnen (privatisering+financieel rendement)	Waterproblemen (natuur+aanvoer+drinkwaterbehoefte)
Eigenheid woonkernen vervaagt (daling grond+werk+uniek)	Tijdsmanagementproblemen (1,5-verdienen+afstand+tijdstip+werkdruk)
Vereniging onmogelijk (instituten+natuurvisie)	Start op huizenmarkt onmogelijk (prijsexplosie door schaarste+1,5 inkomen)
Bouwen blokkeert ecozones (rood is vijand van groen)	Verkeersproblemen (economie+innovatie+cultuur)
Witte schimmel & ind. terreinen (elk dorp denkt voor zich)	Regio's willen meer invloed (netwerkstaat+leefbaarheid)

De zorg verandert, professionaliseert, maar heeft onvoldoende middelen om een volwaardig alternatief te worden voor de mantelzorg.

Er ontstaan nieuwe sociale verbanden en andere vormen van sociale cohesie. Het individu staat centraal. We zijn minder afhankelijk van elkaar. Vrijwilligers verdwijnen. Mensen wonen met één been in het dorp, met één in de stad. Het traditionele karakter van dorpen wordt vermengd met de gebruiken en gewoontes van de nieuwe import. Nieuwe (ver) bindingen vervangen de oude: internet als dorpspomp.

Individuele mobiliteit neemt toe, maar drie groepen vallen daarbij buiten de boot: ouderen, kinderen en hulpbehoevenden.

Ook landschappelijk zijn er grote veranderingen gaande. Ten eerste is er ruimte voor water nodig. Dit betekent dat er opslagruimte moet komen en voor nood extra overloopgebieden. Het parool wordt éérst vasthouden en bergen en dán pas afvoeren.

De ecologische restauratie van ons land vraagt om nieuwe natuurontwikkeling en betere ecologische samenhang. De budgetten hiervoor zijn echter niet voldoende en nemen zelfs af. In de nabije toekomst zijn een aantal grote transformaties in het landschap nodig.

Nieuwe kansen

Het verstoorde evenwicht in het landelijk gebied schreeuwt om een toekomstbestendige visie en aanpak. Dit kán omdat door alle ontwikkelingen letterlijk ruimte voor vernieuwing ontstaat. Op plaatsen waar boerenbedrijven verdwijnen, komen kansen voor recreatie, voor nieuwe vormen van samenleven, voor nieuwe economische activiteit. Ook voor woningen en starters. Maar de ontwikkeling daarvan blijkt te worden geremd door het RO-beleid.

2.2. Het beleid zit vast

Top-down

De Tweede Nota Ruimtelijke Ordening uit 1965 concentreert zich op steden. Ook het platteland wordt sindsdien geregeerd vanuit stedelijke vraagstellingen. Nagele is één van de laatste ‘Nieuwe Dorpen’, gerealiseerd in de toen nieuwe Noordoostpolder.

De rode contouren zetten een institutionele muur om het landelijk gebied. Deze top-downhouding bij Rijk en provincies verlamt het platteland. Partijen hebben zich ingegraven en de ontwikkeling van het landelijk gebied is stopgezet.

Het gevolg is dat plattelandsbewoners geen oplossing zien voor hun directe problemen. Boeren die een camping mogen beginnen, moeten verplicht varkens blijven houden. Een zorgboerderij mag alleen haar deuren openen als zij zich vermomt als extensief recreatiebedrijf (*“dan komen de ouderen toch gewoon elke dag op excursie naar de boerderij”*). Het ombouwen van een varkensstal tot kinderdagverblijf wordt tegengehouden door G.S. omdat kinderopvang in het buitengebied niet binnen het streekplan past. De campinghouder mag geen bordje “de koffie is klaar” neerzetten maar wel een paramedisch centrum starten. Het is zelfs verboden in je eigen schuur een wooneenheid voor je ouders te maken.

Er mag een hoop niet. Waarom eigenlijk? Het leidt tot frustratie bij bewoners en gevoelens van onmacht bij plaatselijke bestuurders.

Twintig jaar stilte

De socioloog Radboud Engbersen schrijft (In: "En de stem van het dorp wordt gehoord"): "Na het onderzoek van Brunt in 1974 is door de mainstream sociologie en antropologie weinig meer geschreven over het platteland. Sociale wetenschappers gingen zich vooral richten op stedelijke vraagstukken en problemen van de grote stad. Pas in de jaren negentig is de stilte doorbroken. Niet zozeer door sociale wetenschappers maar door journalisten (en stedelingen) als Gerard van Westerloo en Geert Mak, die met respectievelijk *Voetreiziger* (1993) en *Hoe God verdween uit Jorwerd* (1996) het platteland onder de publieke aandacht hebben gebracht."

De Nota Wonen

Vrom durft in 2001 echte innovaties voor het landelijk gebied nog niet aan. De Nota Wonen (p.203 e.v.): *"... blijft het uitgangspunt vooral te bundelen, overeenkomstig het in de Vijfde Nota RO vast te leggen beleid. Dat wil zeggen dat de landelijke woonmilieus in beginsel binnen de rode contouren worden gerealiseerd. In gebieden die noch als rode contour, noch als groene contour worden genoemd (zogenaamde balansgebieden) kunnen bestaande bebouwingen in aanmerking komen voor transformatie naar woonfuncties. (...) Om de behoeften van burgers naar ruime en groene woonmilieus te accommoderen, moet de oplossing in de eerste plaats worden gezocht in en aan de stad."*

De Nota zet de deur wél schuchter op een kier: *"...toch enige ruimte voor ruim en groen wonen buiten de steden te creëren. Daarbij moet vooral gedacht worden aan de transformatie van "verrommelde" gebieden in zogenaamde balansgebieden. Daar kan ruim en groen wonen een versterking van het landschap betekenen. Dit moet zorgvuldig gebeuren."*

Alleen in economische achterstandsgebieden accepteert de nota nieuwe initiatieven zoals De Blauwe Stad in Groningen: *"Dergelijke faciliteiten kunnen zowel een economische oppepper als landschappelijke verrijking betekenen voor gebieden met een neergaande ontwikkeling."*

Het lijkt de auteurs dat als de "landschappelijke verrijking" opgaat voor gebieden met economische neergang, dat ook kan gelden voor andere gebieden.

De Nota Wonen ademt een angst, "zorgvuldigheid", restrictiviteit, "niet-zomaarheid" en "onverminderd-van-krachtheid" uit, waarvan zelfs een gematigd vernieuwer het spontaan benauwd krijgt. Ze neemt enige afstand van de contingentpraktijk voor uitbreiding van kleine kernen, maar stelt er geen alternatief inspirerend beeld voor in de plaats.

Vier lange-termijnnota's

Het is opvallend dat aan het begin van de 21ste eeuw vier lange-termijnbeleidsnota's schipbreuk lijden. Eén van de weinige die dat niet overkomt is het NMP4. Daar is ook kritiek op, zeker, maar niet in de vernietigende mate als dat de nota Emancipatiebeleid overkomt, de Vijfde Nota RO, het Nationaal Verkeers- en Vervoersplan en het Structuurschema Groene Ruimte. Alle pretenderen lange-termijnnota's te zijn, maar komen om politieke redenen niet verder dan het herhalen van al bekende, kleine en onschuldige beleidsstappen. De Kamer én de samenleving rekenen ermee af.

Het NMP4 zet in op transities, structurele wijzigingen die lange tijd in beslag zullen nemen en waarin de rol van de overheid, noch van andere partijen, op voorhand duidelijk is. Dat is organiseren met een lange adem

Wel ruimte, maar nog weinig visie

Als reactie op het afschieten van de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening, stuurt Minister Kamp van Vrom in november 2002 een Stellingnamebrief Nationaal Ruimtelijk Beleid naar de Kamer. Hierin neemt hij afstand van het tot dan toe gevoerde beleid. Huizen bouwen op het platteland mag weer. De extra woningen zijn bedoeld voor de eigen dorpsbevolking, die anders wegtrekt, en voor stedelingen die meer ruimte willen. *"Gemeenten in landelijke gebieden hebben een eigen verantwoordelijkheid om de eigen bevolkingsgroei op te vangen. Belangrijk is de aandacht voor alle woningzoekenden, in het bijzonder die van de senioren, eenverdieners en starters. Het platteland moet niet op slot. De groeiende ruimtebehoefte voor woningen en bedrijven wordt evenwichtig ingepast in landschap, natuur en waterhuishouding. Dit geldt ook voor nationale landschappen. In deze waardevolle landschappen past geen grootschalige verstedelijking. De ontwikkelingsmogelijkheden hangen af van de kwaliteit van deelgebieden van het Nationaal Landschap. Ruimte voor wonen in het landschap, in en aan het water of andere vormen van dorps wonen zijn hiervan een voorbeeld. Niet langer wordt aan elke gemeente opgedragen met voorstellen te komen voor rode contouren. Slechts een beperkt aantal gemeenten zal rode contouren moeten aangeven: langs de kust, in Nationale Landschappen, in natuurgebieden (ecologische hoofdstructuur, vogel- en Habitatrichtlijngebieden en gebieden die vallen onder de Natuurbeschermingswet) en eventueel gemeenten in noodoverloop- en retentiegebieden. Deze gemeenten trekken de rode contouren zelf."* (p.11-13)

Wel ruimte dus, maar nog geen consistente visie. Een aarzelend begin, zoals de Ruimte-voor-ruimte-regeling in Brabant, is lang niet voldoende. Wij adviseren om de deur niet op een kier te zetten, maar wagenwijd open te gooien. Daarvoor is wél wijsheid, durf en visie nodig.

2.3. Ruimte voor dorpen hoognodig

Het landelijk gebied krijgt op het moment van schrijven weer aandacht van de kabinetsformatie. “Het dorp krijgt ruimte voor woningbouw” kopt de Volkskrant op 4 maart 2003.

Dit kan op twee manieren:

1. Het revitaliseren van bestaande dorpen. Dorpen krijgen daarmee de kans om te bouwen voor eigen behoefte. In combinatie met werkgelegenheid kan dit een gebied revitaliseren;
2. Het ontwikkelen van ‘Nieuwe Dorpen’ met een rijkheid aan ingrediënten. Plattelandsontwikkeling in samenhang met wonen, werken en leven.

Veel partijen werken aan de eerste optie; wij aan de tweede. De centrale vraag voor ons is: “Kunnen, op het moment dat zowel het landelijk gebied als de overheid openstaan voor verandering, ‘Nieuwe Dorpen’ een voorbeeld vormen voor een visie op de toekomst?”.

Wij denken van wel. Mogen de komende hoofdstukken ook ú inspireren.

3. Dorpen

3.1. Dorp

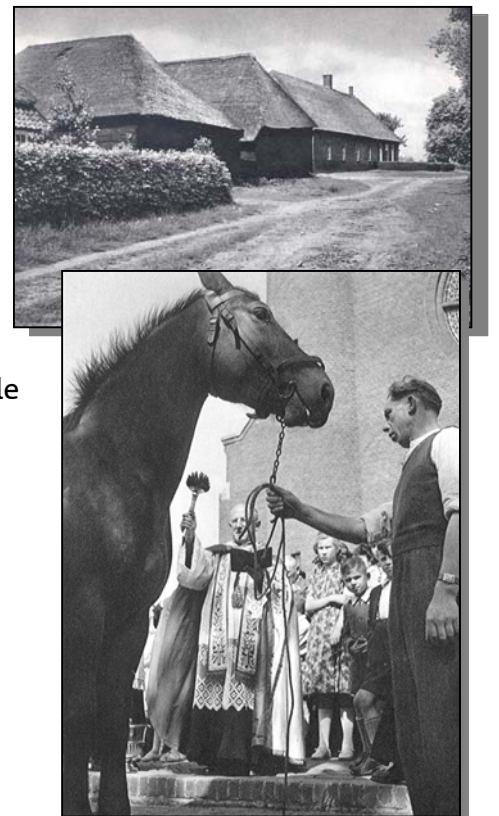
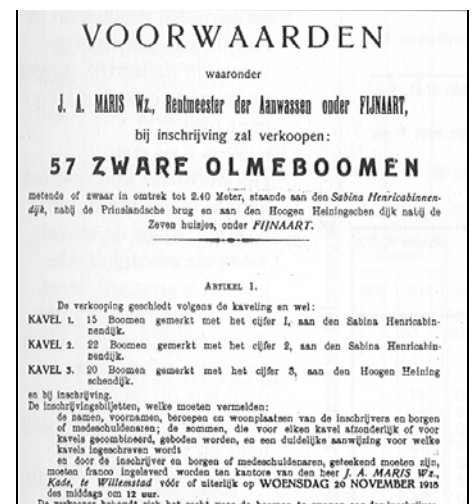
Een dorp is een samenlevingsvorm in een groene omgeving, waarbij het kleine getal leidend is. Van oudsher heeft het een sterke verbondenheid met het landschap, in ruimtegebruik en werkgelegenheid.

Redfield, de Amerikaan die dorpen en hun veranderingen onderzoekt, heeft het volgens Geert Mak over “Een bijna eerbiedige relatie tot de grond”. De tijd lijkt er langzamer te gaan dan in stedelijk gebied. De leefstijl verschilt van die in de stad. Er heerst een sociale verbondenheid. We spraken een burgemeester: “Het dorp is niet de huizen. Het is niet het asfalt. Het zijn de mensen, de verenigingen en de gemeenschap die een dorp maken of breken.”

Volgens het CBS woont veertig procent van de Nederlanders in dorpen¹. Dat zijn zes miljoen mensen.

3.2. Historisch besef

Een toekomstvisie kan niet zonder enig begrip van het verleden. Historische beschrijvingen van kleine kernen neigen niet zelden naar romantiek. Naast nostalgie lijken de door velen begeerde veiligheid, overzichtelijkheid, sociale structuur en vanzelfsprekende band met het omringende landschap hiervoor de oorzaak. Ook in 2003 wekt wonen in landelijk gebied nog de associaties “veiligheid, overzichtelijkheid en natuur” (Nota Wonen, Vrom). De diepe armoede, bijvoorbeeld in de - nu welvarende - dorpen van Brabant of Drenthe, wordt vaak vergeten.

¹ Engbersen, zie bronnenlijst.

Tot 1870 is Nederland een agrarisch land. In de winter vlechten de boeren thuis manden, ze maken bezems of ze spinnen. Peter Overwater belicht in zijn 'Sturend Grondbeleid' dat de eerste twee golven van verstedelijking zich afspelen in de Tachtigjarige Oorlog – 1568 tot 1648 - en in de Gouden Eeuw rondom 1670. De woningnood die daardoor ontstaat is voor veel steden reden tot kostbare uitbreidingsoperaties. Maar de Gouden Eeuw eindigt abrupt in het rampjaar 1672² en er volgt een lange periode van ontstedelijking. Tussen 1650 en 1800 zakt Enkhuizen van 22.000 naar 5.400 inwoners en Leiden van 67.000 naar 27.000. Overwater citeert op zijn beurt: "De stad is halverwege de negentiende eeuw een historisch monument.

Nog maar honderd jaar geleden woonden veenarbeiders in Drenthe in plaggenhutten; ze trokken van steekplaats naar steekplaats. Pas toen de industrie opkwam - na 1870 - trokken ze massaal van het land naar Enschede. Alle provinciale steden worden in die tijd op instigatie van Koning Willem I via verharde rijkswegen verbonden. Voordien zijn ze in de herfst en winter veelal onbereikbaar.

Na eeuwen stilstand beginnen steden dus weer fors te groeien. De dienstensector komt op met kantoortijden van negen tot vijf. Er is ruimte voor vrije tijd en amusement. Voorzieningen, onderwijs, snelwegen, de auto, elektriciteit. Tussen 1900 en 2000 daalt het aantal gemeenten van elfhonderd naar krap vijfhonderd. Amsterdam verdubbelt tussen 1870 en 1900, Rotterdam verdriedubbelt. Het is een eeuw waarin de industrie zich ontwikkelt. Ze maakt thuiswerkers, ambachtslui en kleine bedrijfjes werkloos en trekt de dorpen leeg. De steden raken aanvankelijk vervuild en slibben dicht; er is geen riolering, geen waterleiding en hele gezinnen wonen in vochtige kelders in de stad. De Woningwet van 1901 wordt hiervoor een keerpunt met de nodige gevolgen. De filosoof Achterhuis: "Privacy komt pas op nadat huizen meerdere kamers krijgen."

Ondertussen ontdoen drie ruilverkavelingslagen het platteland van duizenden kilometers onverharde wegen, paden en ongebruikte hoekjes. Het bestuur professionaliseert en fuseert.

Geert Mak in 'Jorwerd': "Door de komst van het elektrisch licht werd er meer gekuist en geverfd, alles was ineens zo goed te zien." De landbouw mechaniseert en verwerking wordt de dominante toegevoegde-waardestap.

*De bibliotheek verdween in 1953.
Het postkantoor in 1956. De schoenmaker in 1959. De bakker en het huiskamercafé in 1970.
In 1972 werd de buslijn opgeheven en kwamen er straatnaambordjes. In 1974 stopte de laatste buurtschipper. De slager sloot in 1975. In 1979 overleed de laatste jager en verdween de timmerman uit het dorp, samen met de vrijwillige brandweer. In 1986 stopte de smid, twee jaar later de laatste kruidenier.
In 1994 wordt de kerk een monument.
(uit Geert Mak, 'Hoe God verdween uit Jorwerd')*

² Oorlogen, honger, abrupte terugval van de handel.

Mak beschrijft hoe in dertig jaar het werk aan een koe daalt met 80%.

Wij noteren in onze gesprekken met burgemeesters en raadsleden: “Hier bepaalt de geschiedenis in grote mate wie je bent.(...) Oude vetes worden nog steeds overgedragen op de nieuwe generatie.” En: “De buurt was hier zo boos op iemand dat ze hem dwongen mest te eten.”

Vanaf de tweede helft van de jaren tachtig geldt internet als nieuwe dorpspomp en raken gsm en e-mail razendsnel ingeburgerd.

Een gestage ontkerkelijking, twee wereldoorlogen, emancipatie, arbeidsparticipatie van vrouwen, de pil, de huizenprijsexplosie, welvaart en aardgas als nationale inkomenssteun.

Zowat álles gaat in de twintigste eeuw op de schop:

‘Nieuwe Dorpen’ worden nooit meer de oude

Rond 2000 is de historische omslag: voor het eerst wonen er wereldwijd meer mensen in steden dan op het platteland.

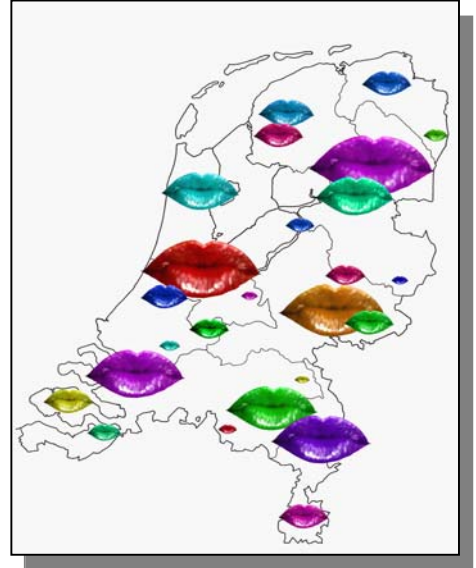
4. De ‘Nieuwe Dorpen’

4.1. ‘Nieuwe Dorpen’

Hoofdstuk twee presenteerde structurele problemen van landelijk gebied. Hoofdstuk drie enig historisch inzicht. In dit hoofdstuk concentreren we ons niet op revitalisering van bestaande kernen -dat doen anderen al - maar op het creëren van nieuwe nederzettingen in het landschap.

Onze werkdefinitie van deze nieuwe nederzettingen luidde als volgt:

De ‘Nieuwe Dorpen’ zijn samenlevingsvormen in een groene omgeving, met het kleine getal als leidraad, met een eigen hart en een eigen rijkheid. Het zijn nederzettingen in het landschap die de toekomst voorlopig weer aankunnen.

We denken in rijke concepten. We richten ons op het culturele en natuurlijke erfgoed van de toekomst.

De ‘Nieuwe Dorpen’ hoeven per plek niet alles tegelijk op te lossen. We willen lokale koks hooguit ingrediënten bieden voor een streekeigen maaltijd waarvan de smaak die van de ingrediënten overtreft.

Van de ‘Nieuwe Dorpen’ weten we nog niet hoe ze eruitzien, maar wél dat ze zullen verschillen per plek. De historie van die plek doet ertoe. De culturele wortels, de dingen die er op dit moment gebeuren, de ambitie en vindingrijkheid van initiatiefnemers, de volksaard en motivatie, de financieringswijze. De ‘Nieuwe Dorpen’ worden daarmee een beeld, een metafoor voor het zoeken naar nieuwe gemeenschapsvormen in landelijk gebied.

Vesting Oude Schans

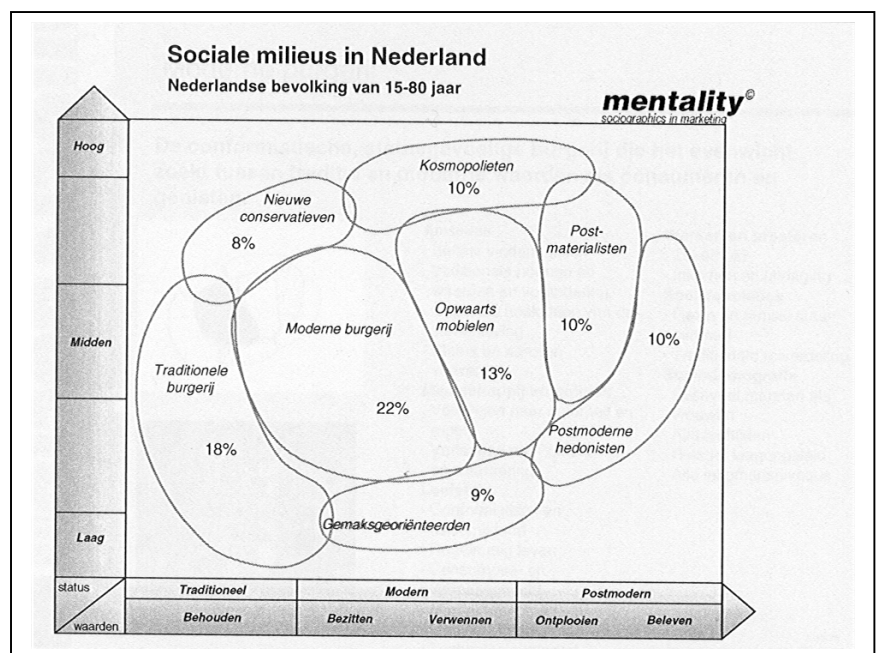
4.2. Voor wie zijn de ‘Nieuwe Dorpen’?

Bewoners en hun woonwensen

Wat is er nodig om mensen zich thuis te laten voelen in het landelijk gebied en wie wil er dan gaan wonen en werken? Het antwoord is afhankelijk van de plek: *“In Friesland moet je de leegloop oplossen, in Utrecht de overloop.”* Het maakt bovendien groot verschil voor welke welstandscategorie er gebouwd wordt. Naast het nieuwe Wassenaar is zeker het bouwen voor de onderkant van de markt van belang, zodat starters in hun eigen regio kunnen blijven wonen.

Op het moment van schrijven werkt Motivaction aan het in beeld brengen van woonwensen. Deze marktonderzoekers hanteren een Mentality-model dat Nederlanders van 15 tot 80 jaar indeelt op basis van hun sociaal-economische klasse enerzijds en hun waarden, hun drijfveren in het leven anderzijds. In het tekstkader op de volgende pagina wordt een eerste indicatie weergegeven.

Maar er zijn méér wezens die aandacht verdienen. Piet Beekman, ex-universitair hoofddocent stedenbouw en lid van de monumenten-commissie Eindhoven: “Wonen is niet alleen voor mensen. Het is ook voor muizen, merels en zo meer. (...) Wij zien alleen het fietspad of de vaargeul. Maar besef dat er eens per tien minuten een fiets of boot passeert terwijl er continu ánder leven krioelt

in de bermen, in het gras, op de bodem en tussen het riet.” Je gaat aan de gang in landelijk gebied. “Denk van groen naar rood, in plaats van andersom. Je ontwerpt een totale leefwereld met flora en fauna. Die verschillen per regio.”

Groepen en waarden

De 'Nieuwe Dorpen' (ND) trekken waarschijnlijk een mengsel van groepen. Eén van de publicaties van het InnovatieNetwerk gaat hier gedetailleerd op in. Hier alvast een voorlopige indicatie.

Volgens Motivaction zegt 62% van de Nederlanders te willen wonen in een landelijke omgeving.

Dat is een hoog percentage, maar beslist niet iedereen wil in een landelijke omgeving wonen. Er zijn groepen die het zelfs niet zullen overwégen.

Afgaande op Motivaction's Mentality model, trekt ND vermoedelijk wél de *Traditionele Burgerij*, een groep van ruim 2,5 miljoen Nederlanders. Deze groep bewoont van oudsher al de landelijke gebieden en heeft een voorkeur voor groen en landelijk wonen. Natuur is belangrijk, evenals christelijke waarden. Gemiddeld een wat oudere leeftijd. Verder zijn typisch: de NCRV-gids, angst voor individualisme, actief in de gemeenschap, status minder belangrijk, veel kinderen, maakt zich zorgen over afnemende sociale cohesie. Dit is een langzaam slinkende groep. Een handicap voor DND lijkt dat deze groep graag bij familie en vrienden in de buurt woont en verhuizen niet hoog op de verlanglijst zet.

ND trekt waarschijnlijk óók *Moderne Burgerij* (massacultuur, Vinex, zorgen over files, *Telegraaf*, stemde LPF in 2002, auto belangrijk, gaat voor erkenning en waardering).

Mogelijk trekt ND delen van de *Postmaterialisten*, een groep van ruim één miljoen Nederlanders. Kenmerken: bewust werken in deeltijd, soberheid, kunst en muziek, een links-intellectuele elite, leest ook *Vrij Nederland*, doneert aan goede doelen, veel journalisten, een vrij kleine groep die de laatste decennia veel invloed heeft gehad, maar waarvan de invloed nu afneemt. Kritisch, idealistisch en uit op zelfontplooiing.

Als eerste ring daaromheen trekt ND *Nieuwe Conservatieven* (voorwaarde: een snelweg onder handbereik). Mogelijk voelt slechts een klein deel van de stedelijk georiënteerde *Sociale Klimmers* zich aangetrokken (werk is nogal eens belangrijker dan privé, status- en autogevoelig, drukdruk, carrière, technologiegericht, spanning en sensatie, materialistisch, vrij van traditie en plichten, ruw hedonisme met bungeejumpen als beeld).

Motivaction verwacht op het eerste gezicht dat *Postmoderne Hedonisten* (pioniers van de belevingscultuur, vrienden belangrijker dan familie, veel jongeren) zich niet aangetrokken voelen tot de 'Nieuwe Dorpen'. Evenmin de *Gemaksgeoriënteerden* (lage inkomensklasse, weinig initiatief en maatschappelijke bijdrage) en de *Kosmopolieten* (ambitieuze, open, kritisch, internationaal georiënteerd, gericht op gelijkgestemden. Ze integreren ontplooiën en beleven, zoeken naar maatschappelijk succes, materialisme en genieten) hechten zij aan een stedelijke omgeving die hun wensen beter vervult.

4.3. Hoe zien de 'Nieuwe Dorpen' eruit?

Puree mét klonten

Na onze gesprekken pleiten we ervoor om, naast zaken die al aan bod kwamen, identiteit een krachtig motief achter de 'Nieuwe Dorpen' te maken. Nederland heeft in de multiculturele samenleving jarenlang gestuurd op uniformiteit, op een puree zonder klonten. Wij pleiten voor puree mét klonten. Kan het veiliger, welvarender en aantrekkelijker zijn als nieuwe leefgemeenschappen plaats bieden voor deelgroepen? Veel mensen hebben de Spakenburgen, Yrsekens en Ruigoorden ontkend. Maar er heerst wél een sterke sociale cohesie die voor sommigen erg belangrijk is en die opvallend lang stand blijkt te houden. Wij sluiten niet uit dat voor de 'Nieuwe Dorpen'

de kans van slagen stijgt als bewoners zich kunnen ontplooien tot bijzondere gemeenschappen met eigen identiteit en verschijningsvorm.

De Bijlmer ten onder

Pi de Bruin zegt in 'Zicht op Delft' van maart 2003: *"Ik woonde zelf 35 jaar in de Bijlmer. Ik geloofde erin, vooral in het begin. De Bijlmer was een ideologisch statement over hoe de samenleving eruit moest zien. Het was het resultaat van een hartstochtelijk geloof in het egalitarisme. Iedereen moest hetzelfde zijn. Daarom mocht ook niemand op de grond wonen. En daarom kregen de appartementen aan de uiteinden geen extra raam aan de zijkant. Iedereen was gelijk. Elk huis moest gelijk zijn. De fout was dat gebruikers verkeerd werden ingeschat."*

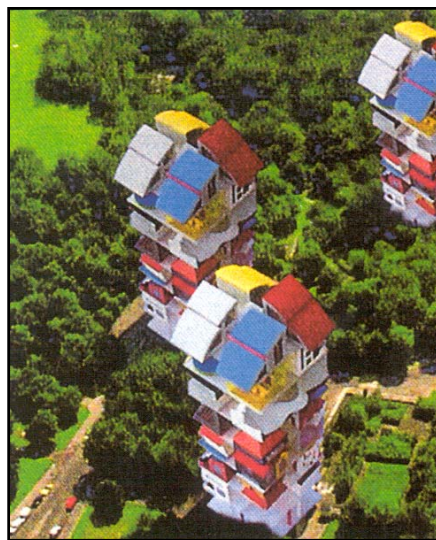
Het artikel besluit met zijn activiteiten aan de Amsterdamse Zuidas als supervisor: *"Dus gaat hij meer dan ooit functies mengen. Het is gezelliger om op één plek te wonen, werken en recreëren. Het is veiliger en duurzamer."*

Een lint van paardendorpen verspreid over een langgerekt woud. Een agrodorp in een nieuw veeverdichtingsgebied. Een islamitisch dorp. Een vrijstaat wellicht. Een reeks solitaire huisjes langs een waterlijn. Een gelukzoekersdorp voor asielzoekers met een eigen economisch perspectief. Of nieuw leven voor liefhebbers van oude boten. Het hoeft niet een herhaling van het verleden te betekenen. Specialisatie of branding is één van de richtingen. Zeker niet de enige.

Verschijningsvorm

Hoe ziet dit alles er fysiek uit? Het kan eerlijk gezegd alle kanten uitgaan. Misschien twee woontorens in een nieuw bos. Misschien een handvol huizen uitgestrooid langs een onverharde weg. Misschien groeit het rond twee historische boerderijen. Is het houtskeletbouw op palen boven een nieuw retentiebekken: eens per jaar staat het water onder je vloer? Twintig woonboten in een opgelapte oude haven? Een gesaneerd recreatieoord aan het water? Zou kunnen.

4.4. Waar komen 'Nieuwe Dorpen'?

Waar zouden ze moeten komen? De wethouder van Bellingwedde: *"Het ligt voor de hand het gebied voor het nieuwe dorp hier rond de Duitse grens te zoeken."* De ervaren taxateur/rentmeester: *"Ik zou me een vestiging à la 'Nieuwe Dorpen' kunnen voorstellen op Goeree, Zeeuws-Vlaanderen".* Ex-burgemeester Mandos: *"Er is in Zeeland ruimte voor nieuwe dorpen."* Het Centraal Planbureau: *"Er is behoefte aan een*

nieuw Wassenaar in het Groene Hart.” Er zijn plaatsen in Nederland waar grote landschappelijke transformaties op stapel staan. Dit lijken logische locaties voor nieuwe nederzettingen.

De Vereniging Natuurmonumenten (VNM) werkt op het moment van schrijven aan een kaart met zesentwintig ecologisch zeer waardevolle gebieden. Het ligt voor de hand om de nieuwe dorpen niet dáár te plaatsen. VNM werkt echter ook aan eenentwintig groene gebieden die nog ontwikkeld moeten worden. Dat biedt al meer kansen.

Hoofdstuk zes geeft mogelijke locaties, gebaseerd op regionale kwaliteiten

4.5. Wie gaan het doen?

Het concept moet partijen met realisatiekracht zien te koppelen aan probleemhebbers: bewoners, grondeigenaren, natuurontwikkelaars, waterbeheerders, boeren, gemeenten, provincies en het Rijk.

Trekkers

Allereerst denken we aan **gemeenten** in de leidende positie. Zij moeten de wens voor een ‘Nieuwe Dorp’ uitspreken met welke lokale aanleiding dan ook, die wens omzetten in allianties en vervolgens de tegenwind het hoofd bieden. Een bestuurder in Dantumadeel: *“Wij hebben de problemen, de grond en de ambitie. Kom maar.”* Een wethouder: *“We proberen als gemeente al twee jaar een grensdorp te creëren. Er zijn gesprekken met Duitsland. De tijdsscope is tien jaar.”*

Een burgemeester in Zeeland: *“Ik ben geschrokken van de agressie die ik over me heen kreeg toen ik de term ‘Nieuwe*

Rol provincie en Rijk

We noteren:

“De provincie moet vakmatige instrumenten krijgen om veranderingsprocessen te begeleiden. “De onwrikbaarheid van bestemmingsplannen werkt bij ons averechts. Extensief boeren met minicamping of zorgboerderij kan niet want de plannen zijn geschreven op oude intensieve veeteelt: je mag pas bouwen als je een minimaal aantal punten scoort. Als extensieve boer mag je niets toevoegen. Dit geeft problemen bij een nieuwe combiboerderij.”

“Door Europa wordt de rol van provincies kleiner en neemt die van de regio toe. Dat zie je bijvoorbeeld in de Maasvallei, die zich uitstrekt over meerdere landen”.

“Gemeenten krijgen hun rijksbijdrage gerelateerd aan inwoneraantal. Een gemeente met veel grond en weinig inwoners moet met weinig geld een grote infrastructuur overeind houden.”

“De regelgeving is soms de grootste tegenstander van nieuwe ontwikkelingen. De Kempen heeft veel intensieve varkensteelt. Die moet afnemen. Een grote varkensboer mag een minicamping starten in ruil voor minder varkens. Als het hem na een paar jaar goed bevalt: ‘weg met die andere varkens’, dan mag dat niet. Hij moet (varkens)boer blijven, een volledig agrarisch bedrijf, om de minicamping te blijven exploiteren. Soms is een oplossing varkens te vervangen door zes paarden. Die leveren veel punten op.”

“We rijden nu langs de grootste boef van de streek. Illegaal zwembad in de stal, troep lozen in de sloten, te veel varkens, illegaal gebouwde stal is veranderd in drie woonhuizen. Hij zit ook nog in een beschermd beekdal.”

Dorpen' liet vallen".

Gemeenten hebben andere overheidslagen nodig maar zijn zelf de kern. Het vraagt een ondernemende houding van de overheid. Een deelnemer aan de expertmeeting: *"Het gaat om het bundelen van energie. Op dit moment is de overheid vooral een indammer van energie."*

Bewoners

Het platteland is door de eeuwen heen vrij anarchistisch ingesteld. Overheidsbemoeienis was ver weg of werd niet geaccepteerd. Het is voor ons logisch dat ook in de 'Nieuwe Dorp' bewoners een sterke stem krijgen. Daarbij hoort een planologische werkwijze die stoelt op lokale coalities, met een hoge mate van lokale zelfbeschikking. Jos Jonkhof van Alterra: *"Een mogelijk traject is het particulier opdrachtgeverschap. Gelijkgestemde particulieren die gezamenlijk een plan maken en bij de gemeente aankloppen voor uitvoering. In Denemarken gebeurt het dat georganiseerde burgers het initiatief nemen tot een nieuwe wijk. Ze zijn georganiseerd in een woningbouwvereniging waarvan ze al sinds hun geboorte lid zijn."*

Gemeenschappelijk bezit kan de cohesie versterken. Dorpsraden kunnen een sterke rol in beheer en verbetering spelen (zoals in wijken in Groot-Brittannië). De duurzame woon-werkwijk EVA-Lanxmeer in Culemborg is een voorbeeld van verregaande bewonersparticipatie bij planontwikkeling. Het planproces is echter lang en degenen die aan tafel zitten bij de start, komen er lang niet altijd te wonen. Daarbij zijn mensen niet gewend om in zo'n proces te participeren. Coaching is daarmee van levensbelang.

Coalitiepartners

Als één der eerste coalitiepartners denken we aan natuurontwikkelaars. De volgende alinea's zijn ontleend aan een gesprek met Vereniging Natuurmonumenten.

"Een voorbeeld van samenwerking is onze alliantie met VNO-NCW, ANWB en AVBB, op zoek naar RO-principes waarbij de kwaliteit van een gebied leidend is en we samen zoeken naar de kwantitatieve toedeling van functies. Basis daarbij is een lagenbenadering, waarbij de bodem en het water bepalend zijn voor de functies erboven: infra en bebouwing. De belangen van coalitiepartners zijn in het proces interessanter en makkelijker te begrijpen dan hun standpunten. In een andere brede coalitie ("Nederland Natuurlijk") hebben we 21 grotere eenheden natuur en 26 eenheden Nationale landschappen aangegeven. De kunst is wonen naar eigen behoefte (elk dorp bouwt wat het nodig heeft) te koppelen aan de bredere ruimtelijke belangen in de streek. Dus niet overal een snippertje bedrijventerrein, een snipper groen, een snipper woonbebouwing en een watertje, maar een integrale intergemeentelijke ontwikkeling. Rood betaalt mee aan groen. Dat wordt des te belangrijker bij het creëren van 'Nieuwe

Dorpen'. Een programma van eisen zou daar wel eens fors kunnen afwijken van een traditioneel dorp met alles erop en eraan. Het kan bijvoorbeeld zijn waarde juist aan voorzieningsloosheid ontlelen.

Aan de kant van de provincie moeten de beleidsvelden van gedeputeerden worden gekoppeld. Nu is het zo dat de één bijvoorbeeld de bedrijventerreinen doet en de ander de grond ernaast. Dat moet gaan samenhangen. Zet soms de regelgeving even opzij voor het bereiken van kwaliteit. Bijvoorbeeld in het kader van Stad en Milieu is in de Scheveningse Haven een beter resultaat geboekt door de milieulast van diverse partijen zorgvuldig te combineren.

Met boeren hebben wij een haat-liefdeverhouding. Ze zijn belangrijk, onder andere in het beheer van het waterpeil. Als dat laag is (wat de boeren graag willen) gaat de natuur eraan. Boeren kunnen een rol spelen in het landschapbeheer: groene diensten, onderhoud en aanleg van wallen, paden en routes, naast meer commerciële diensten als kinder- of zorgboerderijen. In sommige gebieden wordt het boeren onrendabel als de subsidies gaan wegvallen.

In Noord-Brabant noteren we uit de mond van een raadslid: *“De boeren zijn huiverig voor de komst van burgers-buitenlui. Zodra een boerderij verandert in een burgerwoning, worden bestaande stankcirkels ineens problematisch en mag er niets meer worden uitgebreid. Dit leidt soms tot grote spanningen.”*

In Noord-Brabant is een coalitie ontstaan tussen voormalige tegenstanders: milieugroeperingen en de duinboeren om natuur, economie, landschap, recreatie, toerisme en zorg rond de Loonse en Drunense Duinen te verbeteren. Er ontstaan activiteiten zoals boerenwinkels, zorgboerderijen, minicampings en natuurbeheer. In vier gebieden zijn afspraken gemaakt tussen provincie, waterschap, natuurmonumenten en gemeenten.

Spelen er bijzondere eisen op watergebied, dan spelen waterbeheerders een rol. Denk aan bouwen boven retentiebekkens of uiterwaardenwater. Soms is de gesprekspartner Rijkswaterstaat (rijksvaarwegen en sommige oppervlaktewateren, zoals de Zeeuwse afgesloten zee-armen), dan weer het Waterschap (in geval van kleinere wateren, maar ook bijvoorbeeld bij de Friese meren).

Roerdalen

Roerdalen is een gemeente aan de Duitse grens die sinds 1991 bestaat uit drie hoofdkernen: Herkenbosch, Melick en Vlodrop. Daarnaast zijn er de vier gehuchten De Meinweg, Waterschei, Etsberg en Vlodrop-station. ("Waterschei en Elsberg zijn pareltjes.") Op een oppervlakte van 4440 hectare wonen 10.500 inwoners. Met andere gemeenten werken ze samen in de Federatie Roerstad.

We spraken burgemeester Vincent Braam. De ligging aan de grens levert specifieke problemen en mogelijkheden op. De vestiging van de Maharishi in een oud klooster is een bijzonder lokaal gegeven. Naast de nieuwe staatsmijn Beatrix, die nooit is geëxploiteerd, was grond gereserveerd voor een nieuw mijsdorp. Dit is nooit gerealiseerd en de grond wordt nu natuurgebied.

De Burgemeester is een groot voorstander van natuurbeheer door boeren in combinatie met extensieve veeteelt en alternatieve functies. "Als boeren dit doen blijft het leven en komt de afwisseling". In Roerdalen woont een aantal vernieuwende boeren. Braam vindt dat extensieve veehouderij prima bij de boeren kan blijven in combinatie met landschapsbeheer. Het boeren is een economische bezigheid maar ook natuurbeheer moet door iemand betaald worden. Het past in theorie bij de traditie die Geert Mak beschrijft: het boerenbedrijf is altijd een mengvorm van overlevingstechnieken geweest.

En de projectontwikkelaars? Tja, de ontwikkelaars... Het lijkt een groep met een smal belang. Er is véél aarzeling over hun rol, hun vaak opzichtige korte-termijnbelang, hun neiging om elke meter te bebouwen. Vaak trouwens in innige samenwerking met het gemeentelijk grondbedrijf. In onze gesprekken noteerden we: *"Misschien zijn er andere manieren. Hetzij zonder ontwikkelaars, hetzij met projectontwikkelaars in een heel andere rol, bijvoorbeeld als aanbieder van een totaalconcept, inclusief ov en andere voorzieningen"*. Maar er zijn ook goede voorbeelden. In 's Graveland ontwikkelde Natuurmonumenten met ING Vastgoed een 450 hectare groot landgoed bij de Kortehoefse Plassen. Bouw van honderd luxe wooneenheden hand in hand met sanering van een verrommeld kassengebied, een vuilnisbelt en uitbreiding van het natuurareaal. Het is een prachtig plan. Na enige aarzeling was zelfs de provincie vóór, maar het Rijk verleent nog geen goedkeuring omdat het in het Groene Hart ligt.

De rol van de kennis- en adviesorganisaties zal een objectiverende, onderzoekende en procesbegeleidende zijn. Stedenbouwkundige Piet Beekman: *"De 'Nieuwe Dorpen' zijn een nieuwe opdracht. Elke discipline kent maar 40% van die opgave, maar denkt het hele probleemgebied aan te kunnen."* Hij verwijst naar de uitspraak: *"Stedenbouw is sleutelen aan draaiende motoren."* Een redacteur van het tijdschrift *SO en RO*: *"De essentie van een stedenbouwkundige in de toekomst is zijn rol als procesman."*

4.6. Opmaten naar nieuwe dorpen

Hoe bouwt Nederland op dit moment?

Nieuwe uitbreidingen

Nederland bouwt op het moment van schrijven geen ‘Nieuwe Dorpen’, maar wel nieuwe uitbreidingen. Ze zijn universeel van opzet met een hoge bebouwingsdichtheid en alles is verkaveld. Er is weinig ruimte voor groei. Het onderscheid is gering: een standaard winkelcentrum en een school. Geen kunstenaarskolonies. Nooit een onverharde weg. Geen ict-getto.

Enkele getallen:

Ypenburg, bij Den Haag: 35.000 inwoners tot 2008;

IJburg, bij Amsterdam: 45.000 inwoners tot 2012;

Leidscheveen, bij Den Haag: 19.000 inwoners;

Vathorst, bij Amersfoort: 33.000 inwoners;

De Held, bij Groningen: 10.000 inwoners;

Brandevoort I, bij Helmond: 18.000 inwoners;

De Grote Wielen, bij Den Bosch: 18.000 inwoners.

De meeste locaties liggen rond de steden, maar ook sommige dorpen verdubbelen in grootte en bewonersaantal. Elst en Nieuw-Vennep bijvoorbeeld. Deze dorpen ‘vervinexen’. Zelfs kleine uitbreidingen kennen vaak een Vinex-achtige planopzet qua dichtheid, verkaveling en monofunctionaliteit.

Opmaten voor de volgende stap

Toch worden er óók opwindende experimenten gebouwd. We noemden al EVA-Lanxmeer en De Blauwe Stad, maar denk ook aan de nieuwe landgoederen en aan De Haverleij. De Haverleij betreft duizend woningen bij Den Bosch in “een weids en groen opgezet plan dat naast wonen plaats moet bieden aan de ontwikkeling van landschap, natuur en recreatie” (aldus www.haverleij.nl). Het zijn negen woongebouwen en een slot Haverleij verspreid over 225 hectare. “Kasteelgebouwen, verspreid over het landgoed (...) het stedenbouwkundig en landschappelijk ontwerp vloeien naadloos in elkaar over”. Regenwater wordt er vastgehouden in de grond en niet direct afgevoerd. Er komen extra waterpartijen, infiltratielaagtes en een zuiveringsmoeras. Kritiek op dit verrijzende complex komt onder meer uit de architectuurhoek³: “Het landgoedconcept is een absoluut zinvolle bijdrage aan de Vinex-discussie, maar dit plan is een schot voor open doel voor critici: kastelen voor de rijken in een modern Hof van Eden, onbereikbaar voor het plebs. Het was natuurlijk veel interessanter geweest als de afzonderlijke kastelen elk een eigen woonmilieu hadden gekregen. Behalve kastelen voor de rijken, een kasba voor islamieten, een studentenpaleis of een woonboerderij voor tuinierende modalen.”

³ www.classic.archined.nl/news/9806/nostalgie

Voor de Vinex-locatie Leidsche Rijn tekent architect Rob Krier op dit moment plannen voor Vleuterweijde. Het plan heeft een welhaast middeleeuwse opzet: de menselijke maat wordt gezet door pleintjes, torens en poorten. Het is woonbuurt en burcht ineen. Krier: “De vroegere complexe taal van de architectuur met zijn regionale kleur die prachtige en verrassende variaties opleverde, werd in het modernisme gereduceerd tot een vorm van technische expressie.” Krier kiest de rijkdom van historisch gegroeide nederzettingen als uitgangspunt voor nieuwe stedenbouw en architectuur.

Dit alles is te interpreteren als incident, maar ook als opmaat, als vingeroefening voor de volgende stappen in landelijk gebied.

4.7. Het innovatief vermogen van ‘Nieuwe Dorpen’

Alles bijeen genomen zijn ‘Nieuwe Dorpen’ een interessante optie om de volgende redenen.

Een toekomstgericht beleid voor landelijk gebied is noodzakelijk

Al veertig jaar – sinds de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening in 1965 – staat de dóórontwikkeling van het platteland beleidsmatig stil. Het is tijd dat dit verandert.

Het ‘Nieuwe Dorp’ kan katalysator worden voor nieuwe economische dragers

Het concept De ‘Nieuwe Dorpen’ geeft ruimte aan nieuwe economische dragers zoals toerisme, vrije-tijdsindustrie en zorg.

Het kan een breekijzerfunctie hebben bij het opheffen van de patstelling rood-groen

Er is een bestuurlijke patstelling ontstaan door de polarisering van natuur(groen) en bebouwing(rood), misschien zelfs door de stelselmatig benoemde tegenstelling tussen stad en platteland. Die situatie wordt onbestuurbaar. Het ontwikkelen van een nieuw concept maakt ingenomen posities opnieuw bespreekbaar.

We houden in Nederland behoefte aan nieuw bouwvolume

Hoogleraar Priemus stelt dat het gebrek aan bouwlocaties prioriteit nummer één wordt. We moeten dus óók in landelijk gebied gaan bouwen.

Een flink aantal mensen wil mooi wonen in een groene omgeving

In 'Nieuwe Dorpen' kunnen mooie woonomgevingen ontstaan. Wonen in het bos. Wonen aan het water. Burgemeester één: "Waarom is zo'n dorp mooi? Het ligt aan de schaal, een mooi centrum. De koestering door bewoners."

Nieuwe nederzettingen in landelijk gebied kunnen inspelen op nieuwe infrastructuur
Vroeger ontstonden dorpen op snijpunten van infrastructuur en economische activiteit. Ook nu ontstaan nieuwe structuren. In Limburg en Zeeland ontstaan nieuwe snelwegen en tunnels. In Midden-Limburg langgerekte wouden. In Noordoost-Nederland de A31 op Duits grondgebied. In alle grensgebieden vervaagt de grens. Burgemeester twee: "Je hoort nooit eens in een kamerdebat: laten we daar nou eens een mooie verbinding van maken."

'Nieuwe Dorpen' als aanleiding voor nieuwe energieconcepten

Wind- en zonne-energie, biomassa, warmtepompen en dergelijke. De 'Nieuwe Dorpen' bieden de mogelijkheid om met energieconcepten te werken en gebruik te maken van synergie.

'Nieuwe Dorpen' kunnen de toekomst van recreatienederzettingen sturen

De regelgeving inzake recreatienederzettingen staat ter discussie. Dat leidt tot upgradering van sommige recreatiedorpen: opruimen, verbeteren, herbouwen, voorzieningen. De visie achter De 'Nieuwe Dorpen' kan inspireren.

Nieuwe Dorpen kunnen verrommeld landschap saneren

Een 'Nieuw Dorp' is een duurzaam concept voor integrale landschapsverbetering. Een 'Nieuw Dorp' kan als katalysator dienen voor de kwaliteitsverbetering van een hele streek. Door grondruil, natuurintensivering en nieuwe economische dragers. We vonden aansprekende voorbeelden van sanering van verfrommeld landschap.

'Nieuwe Dorpen' kunnen problemen in samenhang oplossen

We denken dat 'Nieuwe Dorpen' samenhangende oplossingen kunnen bieden voor huisvesting, werk, zorg, natuur, sociale cohesie en misschien verkeer. Maar er klinken ook waarschuwingen om niet alle problemen in één keer op te willen lossen. "Juist de onbalans is misschien wel de meerwaarde van een dorp."

De tegenstelling mens-natuur verdient een update

Het paradigma van de mens contra natuur is aan vervanging toe. Als we een Vinex bouwen, vegen we vaak eerst de kaart helemaal schoon: de tabula rasa. Daarmee ontkennen we de omgeving, watersituatie, hoogteverschillen en geologie. Het creëert spanningen en problemen die slechts tegen hoge kosten kunnen worden opgelost. Wij zoeken een betere verhouding tussen menselijke cultuur, omgevende natuur en water.

‘Nieuwe Dorpen’ passen bij het nieuwe denken over landschap en water

Overloopgebieden, drinkwaterreservoirs, ecologische hoofdstructuur, waardevolle cultuurlandschappen, landschapsverwildering, toenemende recreatie, stiltegebieden, nieuwe bossen. Het is slechts een greep. ‘Nieuwe Dorpen’ kunnen al die invalshoeken meenemen. Door een slimme inpassing in het landschap kunnen ‘Nieuwe Dorpen’ budget genereren voor natuurversterking.

Er komt ruimte voor regionale kwaliteit

Kan regionalisering de samenleving verrijken? Een regionale bouwstijl? Lokale verhalen? Biedt het toepassen van regionale bouwstijlen extra kwaliteit? Waard om te onderzoeken.

Er bestaat behoefte aan avontuur, aan sexy concepten

Er is behoefte aan nieuwe, inspirerende, avontuurlijke concepten.

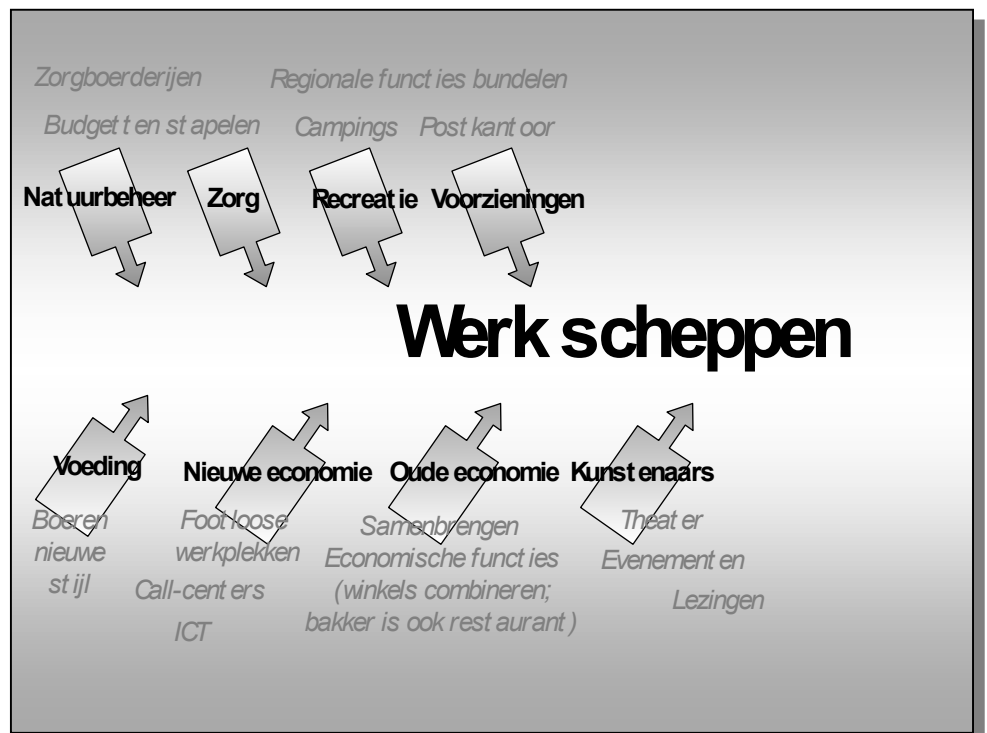

5. Suggesties voor de praktijk

5.1. Werk

De klassieke werkvormen van het platteland verdwijnen of veranderen. Sommige regio's lopen al decennia lang leeg (*de Volkskrant* 3 maart 2003 over Groningen: "Over rust en ruimte is makkelijk lullen als je zelf een baan hebt."

Waarom slaagt de ene plattelandsregio er wel in om nieuw werk te creëren en de andere niet?⁴ Wat worden de nieuwe economische dragers op het platteland als de oude eroderen? Hoe krijgen de gemeenten bedrijven zo ver dat ze zich willen vestigen? Hier een aantal overwegingen.

Bedrijfsmatig hergebruik gebouwen

Een trend is (multifunctioneel) ruimtegebruik voor niet-agrarische bedrijvigheid. Femke Daalhuizen (Universiteit Utrecht) wijdt haar promotie aan het bedrijfsmatig hergebruik van bestaande gebouwen in het landelijk gebied. Boerderijen zijn van oudsher woonwerkgebouwen. In twintig jaar is 20% van de boerderijen haar agrarische functie kwijtgeraakt. Zij werkt aan vragen als: hoeveel van deze gebouwen worden nu hergebruikt voor bedrijfsdoeleinden? Voor welke bedrijvigheid? Wie heeft er behoefte aan werken in het groen?

⁴ Meer hierover in de dissertatie van Ida Terluin.

Streekeigen bedrijvenlandschappen

De provincie Overijssel werkt aan de ontwikkeling van streekeigen bedrijvenlandschappen voor 2020. Ze denkt in vier typen, gebaseerd op de infrastructuur en kringloop. De regionale economie staat hier centraal naast een zorgvuldige inpassing in het landschap.

De Rotterdamse architect Jago van Bergen: “Voor de Provincie Overijssel hebben we vier typen van toekomstige bedrijventerreinen bedacht, passend in de omgeving en gespecificeerd naar vormen van bedrijvigheid. Het eerste is agrarisch, scharrel, dichtbij de stad en recreatiegericht. Het tweede betreft heavy duty industrie (denk aan recycling). Het derde is een streekeigen bedrijvenlandschap, denk aan herontwikkelde locaties zoals textielindustrie en oude havens. Het vierde is óók een streekeigen bedrijvenlandschap, maar dan gericht op ict-bedrijvigheid. Denk aan callcenters, thuiswerken en dergelijke.”

Nieuwe waardeketens

In het document 3D noemt het InnovatieNetwerk het essentieel dat nieuwe waardeketens ontstaan: zoek een *perfect match* van economische dynamiek en ruimtelijke kwaliteit.

TNO onderscheidt in een recent onderzoek naar ict-dorpen de volgende deelnetwerken:

- Consumentendienstennetwerk;
- Toeristisch-recreatienetwerk;
- Agrofoodnetwerk;
- Business to businessnetwerk;
- Zorg- en welzijnnetwerk;
- Arbeid- en scholingnetwerk;
- Woonkwaliteitnetwerk.

TNO geeft suggesties als woon-zorgconcepten, telewerkconcepten en one-stop-shoppingconcepten. Een voorbeeld van het eerste is een alarmnetwerk voor vitale senioren: Vitaal Grijs. TNO suggereert ook de rol van ict voor een hernieuwde informele economie: ruilsystemen zonder geld. Een systeem dat altijd op het platteland heeft gebloeid.

Je kunt ook denken aan virtuele dorpen voor sociale functies en informeel economische processen. Denk aan het organiseren van klusdiensten, het passen op en naar school brengen van kinderen.

Specialisatie op lokale economie

Branding in combinatie met lokale economie creëert nieuwe vergezichten. Een voorbeeld is het paardendorp. Er is zoveel rondom paarden mogelijk, dat het een vruchtbaar thema is voor 'Nieuwe Dorpen'. We denken aan het Maaswoud, een robuuste verbindingszone tussen het Veluwemassief en de Ardennen, die over de plateaurand langzij de Maas loopt. Het ligt zowel in Duitsland als in Nederland. Er is veel onontgonnen bos. Het gebied is nooit als een eenheid gezien. Maak een Euregio-paardenroute van de Veluwe naar de Ardennen, waarlangs op dagritme per paard een reeks dorpen ligt met paarden als hoofdthema. Vergelijk dit idee met de bestaande wandelpaden in Europa. Er zit een enorme potentie in dit idee: hotels, paardenboxen, onverharde wegen, rusthuis voor paarden, dierenarts, hoefsmid, hippisch museum, kinderpaardenkampen en een hommage aan Ankie van Grunsven.

Food

Te denken valt aan regionale voedselnetwerken (voorbeeld: foodregio Helmond) of aan koppeling met toeristisch recreatieve ketens. Het uitschakelen van schakels tussen producent en consument levert daarbij nieuwe waarmedemogelijkheden en winst. Denk aan combivervoersdiensten of boerderijwinkels die zich toeleggen op de verkoop van regio-specifieke producten.

Jago van Bergen: *"Voor de Prix-de-Rome-prijsvraag hebben we een visie uitgewerkt op de toekomst van tuinbouw in het Westland."*

Vissersdorpen

Enkele grote ondernemingen voorzien een sterke groei in viskweek de komende jaren. Dit kan ook op het platteland. Het lijkt bijzonder aantrekkelijk om viskwekerijen te combineren met restaurants, visverwerking, exportvoorbereiding en toerisme. Een variant betreft het idee om bij de kustlijn van Groningen mosselteelt te stichten en een gespecialiseerd dorp. Maak een plek waar je van de mosselteelt in de breedte kunt leven. Met zeegroentes en dergelijke. Voor mosselen is goede natuur nodig. Vergelijk met de kuststrook in België.

Aspergedorpen

We denken aan Limburg en Duitsland. Het product wordt verbouwd, geoogst, verwerkt en opgediend. Als voorbeeld dient Kessel, eigenlijk een gehucht met vijftien restaurants.

Footloose

Het platteland is niet enkel geschikt voor een landgebonden economie. Het is een uitstekende locatie voor footloose werk. Denk aan kunstenaars, adviesbureaus, architecten, callcenters en cybersex.

Toerisme

Voor de toeristisch-recreatieve waardeketen wordt de landschappelijke kwaliteit aan toeristische potentie gekoppeld. Het levert gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde voor het landschap. Aantrekkelijke pleisterplaatsen zijn cruciaal voor een gezonde toeristische infrastructuur. Denk aan paden, fietsroutes en watertochten. Aan hoevelogies naast pret- en landschapsparken. Voor een inspirerend en beeldend overzicht van vertier in het landelijk gebied verwijzen we naar het boek “Pret! Leisure & Landscape” van Tracy Metz.

De rol van wonen

Ex-burgemeester Mandos stelt: *“De enige functie die de economische impuls in de regio Zeeland inhoud kan geven, is het wonen.”*

Wonen op het platteland vraagt werken op het platteland

Oude havens gerenoveerd

Martin Bakker richt zich op restauratie van oude boten en revitalisering van havens die dateren van vóór 1900, toen veel nog per water vervoerd werd. Martin vertelt.

“In Nederland ontwikkelt zich een nieuw fenomeen: de historische havens. Er is een revival van oude geklinknagelde

schepen: van buiten een zeilend

vrachtschip, van binnen een

comfortabele woning. Vanaf de

jaren vijftig zijn veel havens

gedempt om plaats te maken

voor parkeergarages en

rondwegen, maar op veel

plaatsen worden ze nu opnieuw

ingericht. Dit zijn veelal

burgerinitiatieven. Denk aan

Woudrichem, Gorinchem, Gouda,

Schiedam, Tilburg, Leiden, Amersfoort, Leeuwarden, Meppel, Groningen, Kampen en

Arnhem. De initiatiefnemers ontmoeten vaak weerstand, vaak uit onbekendheid met

woonschepen. Hoe ga je bijvoorbeeld om met je riolering? Museumhavens kunnen een

kleine loot zijn aan de stam van De ‘Nieuwe Dorpen’. Een variant die het mogelijk

maakt om tien, twintig schepen aan bestaande kernen toe te voegen. Als het goed wordt aangepakt, is het een waardetoevoeging voor het gebied. En gemeenten hoeven geen extra bouwcontingenten aan te vragen.”

5.2. Zorg

De zorg is in beweging, ook op het platteland:

- door concentratie is professionele zorg verdwenen uit de kleine kernen;
- de mantelzorg staat zwaar onder druk doordat mensen minder tijd hebben;
- door vergrijzing komt er behoefte aan juist méér en betere zorg;
- door langere zelfstandigheid is er behoefte aan nieuwe voorzieningen in woningen. Er is vraag naar levensloopbestendige woningen met domotica;
- er is grote behoefte aan goede afstemming tussen mantelzorg en thuiszorg;
- de ontwikkeling richting persoonsgebonden budgetten schept nieuwe mogelijkheden;
- door stapelen van budgetten wordt het mogelijk meerdere plattelandskernen uit te rusten met nieuwe zorgfaciliteiten;
- ict vergroot de logistieke mogelijkheden van hulpverleners.

We houden het in deze verkenning bij enkele voorbeelden.

Voorbeeld 1: Het ruraal servicecentrum in Trynwalden

Voor 8.000 inwoners in negen kernen is er in Trynwalden (Friesland) een concept voor ouderenzorg ontwikkeld met één zorgcentrum plus satellieten. Hier wordt 100% extramurale zorg gecombineerd met crisisopvang en professionele ondersteuning van vrijwilligers. Ook het vervoer van hulpzoekenden geschiedt door vrijwilligers. Om dit alles te sturen wordt veel gebruikgemaakt van ict-hulpmiddelen. Het is een ingrijpend experiment op het gebied van wonen, welzijn, zorg en dienstverlening en een aanloop naar integraal gebiedsbeheer.

Voorbeeld 2: De Te-Plakformule

De commissie Dagindeling heeft een veelheid aan experimenten gelanceerd. Eén hiervan betreft de Te-Plakformule in Friesland. Het betreft een zorgcentrum waarover het dorp zelf de zeggenschap heeft en dat burenhulp combineert met professionele zorg. De plaatselijke coördinator van het centrum kent het dorp en hanteert een kleinschalige formule. De dienstverlening wordt goedkoop gehouden door te werken met gesubsidieerde arbeidsplaatsen en vrijwilligers met onkostenvergoeding.

Voorbeeld 3: Ecologisch boeren met zorg

Bij een rondgang door Brabant hebben we een tweetal zorgboerderijen bezocht. De ondernemers werken voortvarend aan een nieuwe invulling van hun boerenbedrijf. Ben Eskens is al 22 jaar als boer actief in Haaren en heeft een ecologisch paradijsje geschapen met een grote diversiteit aan gewassen en plekken. Onder andere heeft hij stilte- en meditatieplekken ingericht. Hiervóór was hij een landbouwer in de polder. Nu is hij bezig met de vitaliteit van landschappen (waaronder Gelders en Brabants Landschap). Hij werkt met zijn partner, waarbij telkens een aantal mensen met psychische problemen meewerken. Zijn partner runt het zorggedeelte. In het begin was de opvang amateuristisch, maar sinds het persoonsgebonden budget uit de gezondheidszorg loopt het beter. Hij wordt ook door verzekeringen benaderd om mensen weer op de rails te krijgen. Het liefst heeft hij mensen uit de regio en vijf 'patiënten' blijkt zijn maximum. De mensen vinden automatisch de weg. Ben wil dolgraag een zorglokaal bouwen. Na veel procedurele problemen heeft het zorglokaal nu onder de naam 'agrarische kantine' ingediend. Ook zorgboerderij De Hemelrijksche Hoeve (één van de zogenaamde Duinboeren) levert een intrigerende mix van diensten en producten.

5.3. Sociale cohesie

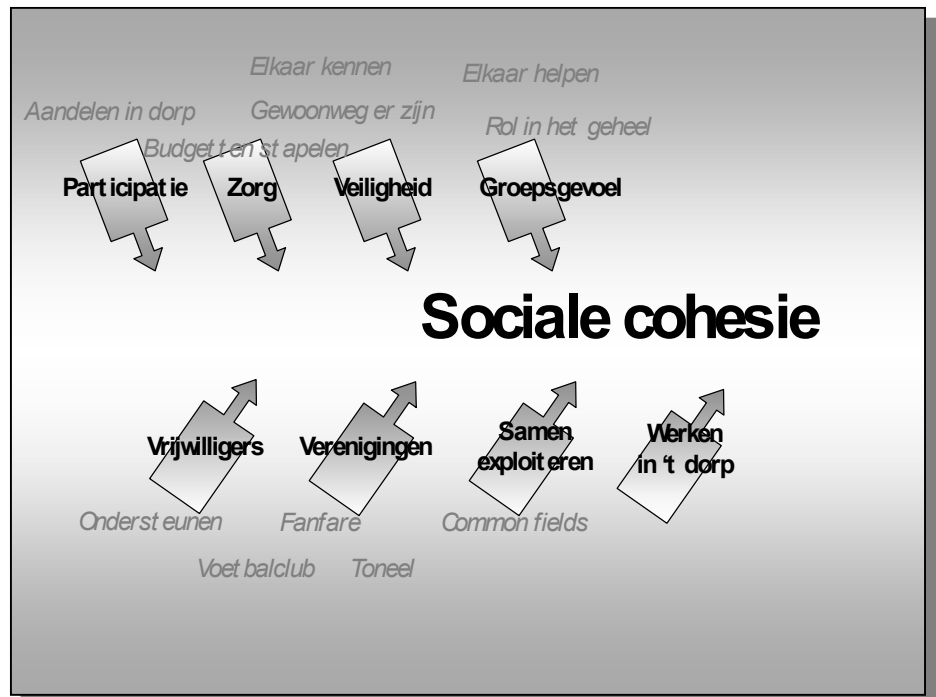
De eeuwenoude sociale cohesie staat onder druk, deels door stedelijke import, deels door toegenomen efficiency, deels door de emancipatie van het individu. We zijn minder afhankelijk van elkaar, vrijwilligers verdwijnen, nieuwe bindingen vervangen de oude.

Voor veiligheid en bescherming lijkt de sociale cohesie in een kleinschalig milieu cruciaal.

We schreven al dat De 'Nieuwe Dorpen' nooit meer de oude worden, daarvoor is er te veel veranderd de afgelopen eeuw. Heeft cohesie dan nog wel toekomst? Het verenigingsleven? Bestaan er nieuwe vormen naast internet als dorpspomp? We gaan ernaar op zoek in De 'Nieuwe Dorpen'.

We denken ten eerste dat een uitgesproken identiteit belangrijk is voor een gevoel van verbondenheid. Je maakt deel uit van een groter, maar nog te overzien, geheel.

Een tweede factor is – we zeiden het al – *werken* op de plaats waar je woont. Aanwezigheid overdag leidt tot informele, vanzelfsprekende contacten.

Een derde factor is het combineren van meer functies door één en dezelfde mens binnen het dorp. Van oudsher was dit een belangrijk aspect in kleine kernen. Geert Mak in 'Jorwerd': *"Veel dorpelingen hadden vroeger twee of drie functies. Het café was huiskamer, dorps huis en theater ineen."* We zijn het niet meer gewend en vaak mag het niet eens. De eigenaar van een camping: *"Ik mag hier niet eens een bordje langs de fietsroute zetten met 'De Koffie Staat Klaar'". Het mag niet van het bestemmingsplan. Ik mag wél een paramedisch centrum starten."*

Een vierde factor is het verenigingsleven: zaterdagvoetbal zesde klasse. Door de bundeling van het voortgezet onderwijs in de steden en het gebrek aan werk trekken de jongeren weg uit de dorpen. Elk jaar daalt daardoor het aantal leden van de verenigingen. En als de verenigingen verdwijnen is het samenleven weg. Een bijzondere optie is het gemeenschappelijk eigendom, dat een gezamenlijk belang creëert. Voor De 'Nieuwe Dorpen' sluiten we juridische constructies voor gemeenschappelijk beheerd grondgebied bijvoorbeeld niet uit.

Ook via gemeenschappelijk beheer kan cohesie groeien. Denk aan dorpsraden met eigen budget en verantwoordelijkheid. Schep ruimte die nader ingevuld kan worden. Het beheer van deze witte plekken vraagt om gezamenlijke keuzes.

5.4. Voorzieningen

Wat is er mogelijk aan voorzieningen in kleine kernen? Eén oplossingsrichting is eenvoudigweg niet alles te willen. Bij de expertmeeting tekenden we op: *“In een dorp moet je roeien met de riemen die je hebt.” “Over de hele regio moet er een balans ontstaan, niet per dorp.” “Laat die balans maar achterwege. De charme van een dorp is dat niet alles er is.” “Balans lijkt wel een mantra. Misschien heeft onbalans juist wel meerwaarde.”*

Maar er zijn ook mensen die wél inzetten op een voorzieningenpakket. Meerdere kernen kunnen dan samen tot een sluitend voorzieningenpakket komen. Bij Trynwalden was dit al uitgewerkt voor ouderenzorg. De burgemeester van Roerdalen: *“In de Vinex worden eerst de woningen gebouwd, daarna pas de voorzieningen. Dat werkt niet. In Zweden komen eerst de voorzieningen, dan pas het wonen.”*

Wijzelf pleiten voor dagelijkse eenvoud in De ‘Nieuwe Dorpen’. De zaken van alledag moeten eenvoudig te regelen zijn en weinig tijd kosten. De vraag is daarbij niet ‘waar is de super?’, maar ‘hoe krijg ik mijn boodschappen thuis?’

Een raadslid schetst het volgende. *“Er is een onderzoek naar leefbaarheid in de gemeente in relatie tot het aantal inwoners verricht. Het postkantoor verdween, terwijl hier toch 5.000 mensen wonen. Eerst werd het een agentschap en nu is het helemaal weg. Het is belangrijk in een modern dorp voorzieningen te clusteren. De enige groenteboer die het hier volhield lag bij de supermarkt. Toen deze verdween, verdween ook de groenteboer.”*

Winkels

Bij 4.000 inwoners zijn een supermarkt, een basisschool en een voetbalclub goed mogelijk volgens de burgemeester van Roerdalen. In gesprek met een franchisenemer: *“Nadat de laatste winkel in Esch sloot, durfde ik het een halfjaar geleden aan om een supermarkt te heropenen samen met de Spar. Het gebouw waar ik me vestigde was door de gemeente*

ontwikkeld en combineert de winkel met seniorenappartementen. Voorheen zat er de E-markt acht maanden, maar die kon het niet bolwerken. De laatste bakker sloot vorig jaar. Ik probeer klanten terug te winnen en realiseer me dat ik op een andere manier moet werken dan tot nu toe gebruikelijk. Zo combineer ik de winkel met een post-agentschap en breng boodschappen rond. Eén van mijn grote frustraties is dat ik in het dorp geen richtingbordjes mag ophangen die verwijzen naar mijn winkel, terwijl mijn super een bijna toeristische trekpleister is. De Spar wil fastfood en levensmiddelen-handel meer naar elkaar toe brengen. Gedacht wordt ook aan een bezorgservice van zaken als pizza's en dergelijke. In Esch bezorg ik gratis, in de regio vanaf € 50. Klanten bestellen per fax. Met Sinterklaas heb ik wat speelgoed. De super is 350 m². Ouderen komen elke dag, ook voor een praatje. Ik ben er nog niet gerust op dat het gaat lukken en hoop nog steeds op de wegwijzerbordjes. Hiervoor haalde ik 300 handtekeningen op. Tot nu toe zonder resultaat.”

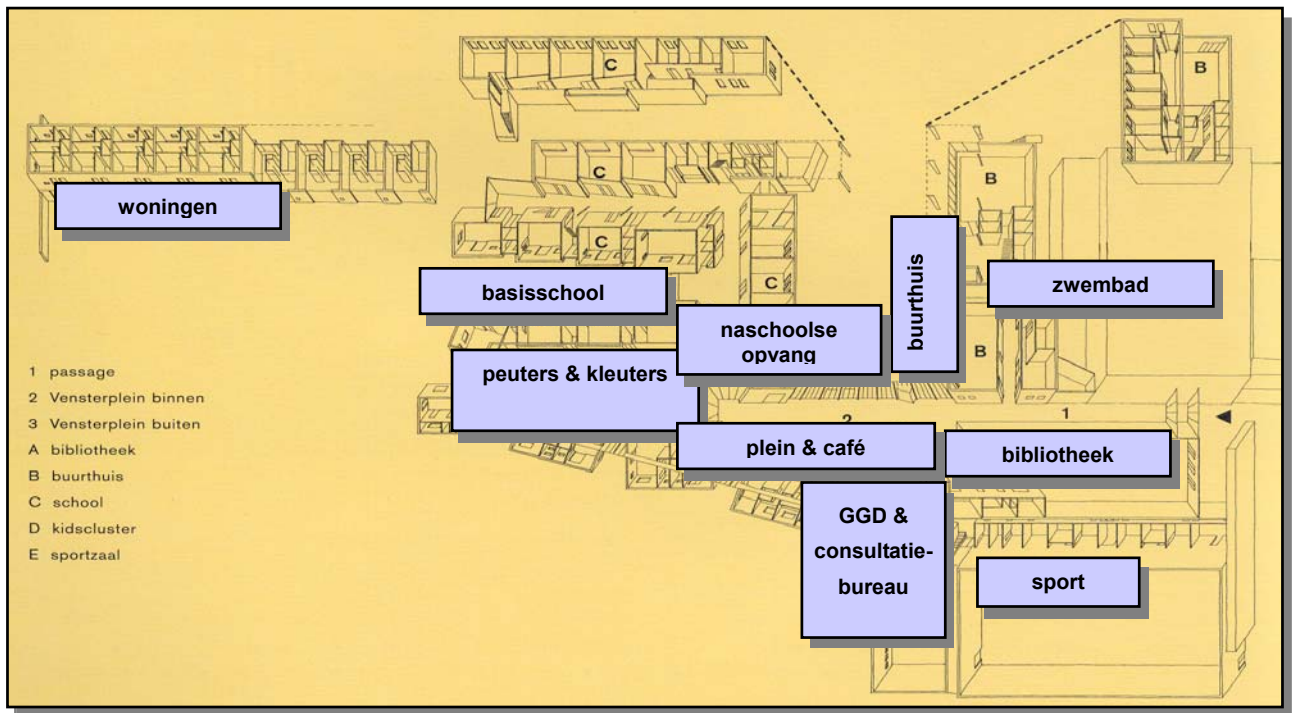
Brede scholen

Basisscholen in dorpen staan sterk onder druk vanwege een tekort aan leerlingen. Als de school verdwijnt is het gedaan met het vitale dorp. Dit vraagt innovatieve oplossingen. Bijvoorbeeld: multifunctionele gebouwen. Door het combineren van functies en de stapeling van budgetten wordt meer mogelijk, zeker in kleine kernen. Bij de Vensterscholen in Groningen was het een extra ontmoetingsruimte.

Vensterschool voor 8.000 inwoners (Groningen)

Een decaan van een middelbare school: “De school hier verhuurt ruimten ’s avonds aan anderen: de sportzaal, de hal, computerruimtes en dergelijke.”

Het raadslid in Haaren: “In elke kern is een basisschool en een gemeenschapshuis. Middelbare scholen staan in Vught, Oisterwijk en Boxtel. De bibliotheek in Haaren draait op vrijwilligers, maar dat mag niet meer en dat levert een groot probleem op. Ik zou in een nieuw dorp seniorenwoningen bij de voorzieningen leggen en nabij schoolroutes.”

Ruimte voor ontmoeting

Elk dorp een eigen vitaal hart. Bert Kisjes en Carin Giesen⁵ benadrukken het belang van de plek van samenkomst, maar ook van gezamenlijke activiteiten en belangen. Om vitaal te worden, zo stellen ze, moet het dorp in beweging komen. In Wijk aan Zee ontstaat bijvoorbeeld grote boosheid over een plan voor slipdumping in het dorp. Die boosheid leidt tot eenheid, die fysiek zijn plek vindt in een zaal van café-restaurant Sonnevand. De vrijheid van deze samenkomstplaats – het lokaal hangt niet onder een bestuur van welke vorm dan ook – is veel groter dan in een buurthuis.

Het Kulturhus

Een interessant fenomeen is het Kulturhus, een goed functionerend dorps huis dat een vitaliserende factor is in dorpen. Daar vindt een bundeling plaats van activiteiten, diensten en zorg. Er kan een boodschappendienst en een school aan worden gekoppeld, kinderopvang en een digitaal loket voor overheidsdiensten. Het kan ook functioneren als brandpunt van het verenigingsleven.

⁵ In hun essay “Andere tijden voor de dorpen”.

Maar samenwerken is moeilijk.
*“Veel goede initiatieven zakken
 weg in het moeras van
 onbegrijpelijke regelgeving.
 Daarnaast is er vaak sprake van
 koninkrijkes, juist op deze kleine
 schaal. Al snel wordt dan hulp
 van bovenaf gesuggereerd als
 oplossing, maar dat past niet
 goed bij het anarchistische gevoel
 van dorpsbewoners”*, aldus
 cultureel antropoloog Eric R.
 Wolf.

5.5. Landschap

Een nieuw dorp wordt gebouwd in bestaand landschap. Dat heeft gevolgen voor zowel het karakter van het dorp als dat van de natuurlijke omgeving. Een mooie omgeving is waardevol voor het dorp. Maar een dorp kan ook waarde toevoegen aan de omgeving. Doordat een nieuw dorp een relatief grote ingreep in het landschap is, biedt het kansen om in de planvorming het omringende landschap te verbeteren. Met een gebiedsvisie kun je de dorpsgrenzen overschrijden en zelfs belangen overstijgen. Denk bijvoorbeeld aan de Blauwe Stad in Groningen.

Een nieuw dorp kan geld genereren om de omgeving op te waarderen. Onder andere Vereniging Natuurmonumenten (VNM) ziet zeker kansen voor het verhogen van de kwaliteit van het landschap door middel van het bouwen in landelijk gebied. Essentieel is dat het bouwen gebeurt in gebieden die qua natuur en historie minder waardevol zijn en er tegelijkertijd compensatie plaatsvindt in gebieden die wél als waardevol worden beschouwd.

Of zoals VNM het zelf in een gesprek verwoordt: *“Bouwen kun je in de landschappelijk minder interessante gebieden linken aan opwaardering en vergroting van waardevolle natuurgebieden en landschappen. Veel natuurgebieden en gebiedjes liggen als kleine eilandjes versnipperd in het (land)schap. De directe omgeving werkt niet positief op de toch al kleine natuurgebieden. Daardoor wordt de biodiversiteit bedreigd. We willen grote eenheden en compensatie: Als een stuk bebouwd wordt, compenseer dat dan met kwaliteitsverbetering en vergroting van een ander toegankelijk groengebied. Vaak is er ‘om de hoek’ sprake van cultuurhistorisch landschap dat ook nog eens landelijk is aangewezen als belvédère-gebied. Wat ligt er meer voor de hand dan het beheer van*

een belangrijk cultuurhistorisch landschap mede dienstbaar te maken aan het aangrenzende natuurgebied?”

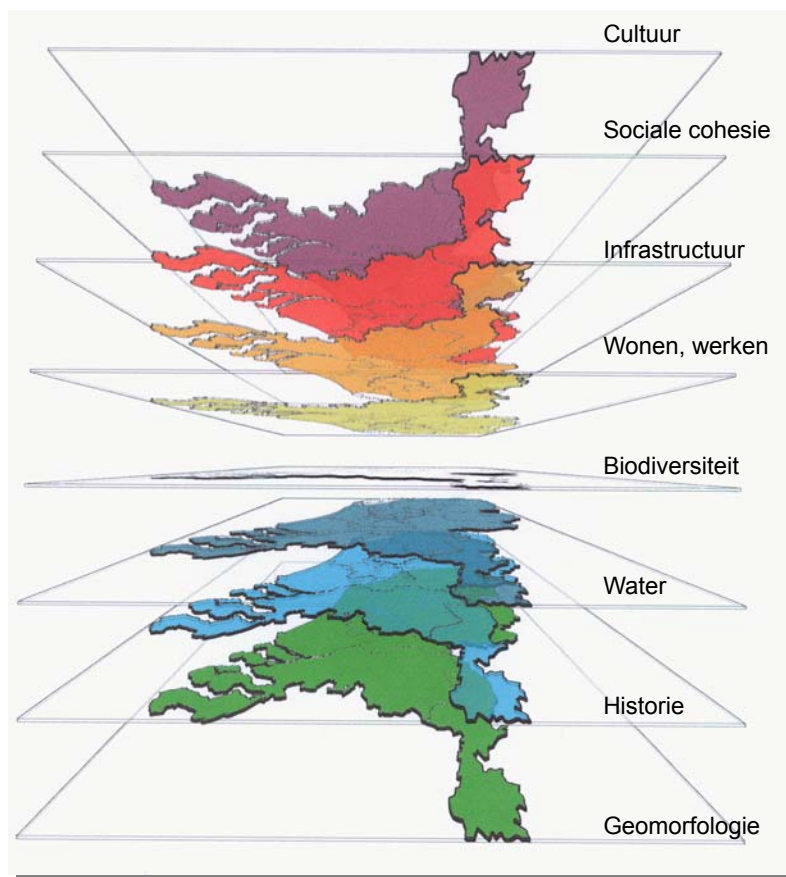
Samen met onder andere ING Vastgoed werkt VNM aan plannen voor de Heerlijkheid 't Groene Woud. Het idee is met behulp van een integrale benadering een goed plan in een aantrekkelijke woonomgeving te realiseren en tegelijkertijd een grote schoonmaak te houden in het bestaande, verrommelde landschap. Hoewel vele partijen hun steun hebben uitgesproken voor het plan, past het (uiteeraard) niet binnen de regelgeving en ontmoet het veel bestuurlijke weerstand.

Het ligt voor de hand om een nieuw dorp te realiseren op een plek waar reeds transformaties in het landschap te verwachten zijn. Dáár kun je aansluiten bij bestaande dynamiek.

Frits Schuitemaker, projectleider van “Het jaar van de boerderij” in het *Dagblad van het Noorden*: *“De laatste vijftig jaar zijn er van de bijna 192.000 karakteristieke boerderijen ongeveer 100.000 verdwenen. Het jaar van de boerderij [2003] vestigt daar de aandacht op. Het moet ertoe bijdragen dat zoveel mogelijk van deze monumenten bewaard blijven”.*

Historische boerderijen kunnen een aanleiding zijn voor een nieuw dorp. Bijvoorbeeld gebruikmakend van de bestaande terpenstructuur in Friesland.

Of een dorp op de grens met Duitsland. Midden in het groen. Daar is beweging. Steeds meer Nederlanders gaan momenteel net over de grens wonen. Uit de Gelderlander van 21 september 2002: “Een aaneengesloten bosgebied tussen Ardennen, Eifel en Veluwe; dat prestigieuze plan heeft Staatsbosbeheer gelanceerd samen met drie natuurorganisaties. Het Maaswoud loopt langs de Duits-Nederlandse grens, van Susteren tot Mook, en bestaat uit een honderd kilometer land, noordzuid gericht natuur-

reservaat. Op Europese schaal kan het Maaswoud volgens Staatsbosbeheer een belangrijke schakel vormen tussen de Veluwe met de Gelderse Poort en de grote bos- en natuurgebieden van de Eifel en de Ardennen. Om het Maaswoud te verwezenlijken zullen de bosgebieden met elkaar verbonden moeten worden.”

Het vormen van nieuwe coalities (zie ook 4.5) is van groot belang voor de ontwikkeling van het landelijk gebied. In “Samen werken aan de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland” stellen het Algemeen Verbond van Bouwbedrijven (AVVB), VNO-NCW, ANWB en VNM: *“Zo verschillend (van kleur) als onze belangen op het eerste gezicht lijken te zijn, zo sterk is onze overtuiging dat het voor de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland absoluut noodzakelijk is om te onderzoeken op welke punten wij elkaar met in achtneming van die verschillende belangen juist kunnen vinden. En wij zijn ervan overtuigd dat er win-winsituaties te ontwerpen zijn die vanuit de gebaande paden nog niet direct denkbaar / zichtbaar zijn. Daarom begeven we ons buiten de gebaande paden om nieuwe combinaties en verbanden op het spoor te kunnen komen.”*

De eerder genoemde coalitie Nederland Natuurlijk (zie 4.5), waarin veel verschillende partijen participeren (o.a. Unie van Waterschappen, Vogelbescherming, VNM, Wereldnatuurfonds, 12 provinciale milieufederaties, Staatsbosbeheer), maakt zich sterk voor het opheffen van de versnippering. In gebieden als Brabantse Wal, Drentsch Estdorpenlandschap, De Dommeltuinen, Zak van Zuid-Beveland en Oosterschelde, Wierden Middag Hunsterland, wordt gewerkt aan een integrale aanpak. Kleine natuurgebieden worden beter ingebed in het omringende landschap en daardoor beter beschermd.

Water

Water speelt een bijzondere rol. Drinkwater, recreatieplas, erfafscheiding, biotoop, achterlandverbinding, voedingsstof, verdedigingslinie. Maar ook veroorzaker van doodsangsten bij jonge moeders en aanleiding voor de Deltawerken. J. Franssen bij de herdenking van de Watersnoodramp: *“Waterkeringen, dijken en pompen en gemalen zijn niet genoeg om het water in de toekomst tegen te houden.” “Overheden, waterschappen en burgers moeten samen aan de slag gaan.”* (Haagse Courant, 1 februari 2003).

In februari 2001 besluiten provincies, gemeentes en waterschappen de handen ineen te slaan voor het Nationale Bestuursakkoord Water. Enkele voorlopige hoofdlijnen voor het waterbeleid van de 21ste eeuw⁶: 1) Er moet ruimte komen voor water in plaats van dat de overlast slechts technisch wordt opgelost. Dit betekent dat er in landschap,

⁶ Uit: www.nederlandleeftmetwater.nl, ten tijde van schrijven nog een testsite.

dorpen en steden opslagruimte moet komen voor water. 2) Voor de afvoer van water moet er gedacht worden in drie stappen: vasthouden, bergen en afvoeren. Het afvoeren gebeurt pas als het niet anders kan. Dit is in contrast met de filosofie nu om alles zo snel mogelijk te lozen. 3) Anticiperen op bodemdaling en klimaatwijziging in plaats van reageren. Dat betekent nu al plannen voor de toekomst.

In de praktijk betekent dit zoal oude beken herstellen in hun loop, ondergrondse opslagvoorzieningen, dijkjes rond weilanden die voorkomen dat water snel wegvloeit en polders die worden ingericht als incidenteel opvangbekken voor hoog water.

De waterschappen ontwikkelden de Waterkansenkaart, een nieuw instrument in het waterbeheer. Ze hopen hiermee beter te kunnen communiceren met de ruimtelijke ordenaars zodat water weer meer gewicht krijgt bij ruimtelijke afwegingen. Water vraagt steeds meer om ruimte, maar biedt ook ruimte; bijvoorbeeld voor natuur en rust. In de waterkansenkaart komen beide aan de orde.

Dit biedt interessante perspectieven voor nieuwe dorpen; we zien huizen op palen, we varen langs drijvende woningen naar een dorp waar nomaden tijdelijk hun intrek hebben genomen.

6. Mogelijke thema's en locaties

In het kader van deze eerste studie hebben we negen collages samengesteld met mogelijke thema's en locaties. Met name landelijke gebieden met economische achterstand zien we als kansrijke locaties. Hier is bij de bevolking een directe behoefte aan verandering en draagvlak voor grote reconstructies, zoals het verbeteren van verrommeld landschap of het herschikken van bestaande functies en versnipperde natuurgebieden. Ook gebieden waar grote landschappelijke veranderingen op stapel staan, zoals overloopgebieden, waterwingebieden of gebieden die onderdeel (gaan) vormen van de ecologische hoofdstructuur, bieden perspectief voor nieuwe ontwikkelingen.

Van belang is dat de typische eigenschappen van de plek optimaal worden benut. Denk aan een koppeling tussen sociale, economische en ecologische doelen. Zo kunnen diverse nieuwe leefmilieus ontstaan met perspectief op inkomen, welvaart en welzijn in een gezonde omgeving. De telkens wisselende mix van bouwstenen en specifieke vestigingsfactoren biedt kansen voor nieuwe samenlevingsvormen in unieke leefomstandigheden.

De volgende collages geven een eerste impressie van de grote diversiteit aan nieuwe dorpen die zouden kunnen ontstaan.

Project 01: Hippisch wonen in het Maaswoud.

Project 02: Agroproductiedorpen in Groningen, Zeeuws-Vlaanderen en Brabant.

Project 03: Drijvend wonen in het IJsselmeer.

Project 04: Recreatief wonen aan de Veluwezoom.

Project 05: Zeedijkdorp langs de Groninger kustlijn.

Project 06: Wonen op drinkwater tussen Nieuwendijk en Wijk en Aalburg.

Project 07: Plas-dras-dorpen in de polder langs de Hollandse Waterlinie.

Project 08: Hoogwaterdorpen in de Betuwe, de IJsselvallei en de Gelderse Poort.

Project 09: Nieuwe landgoederen in de polder.

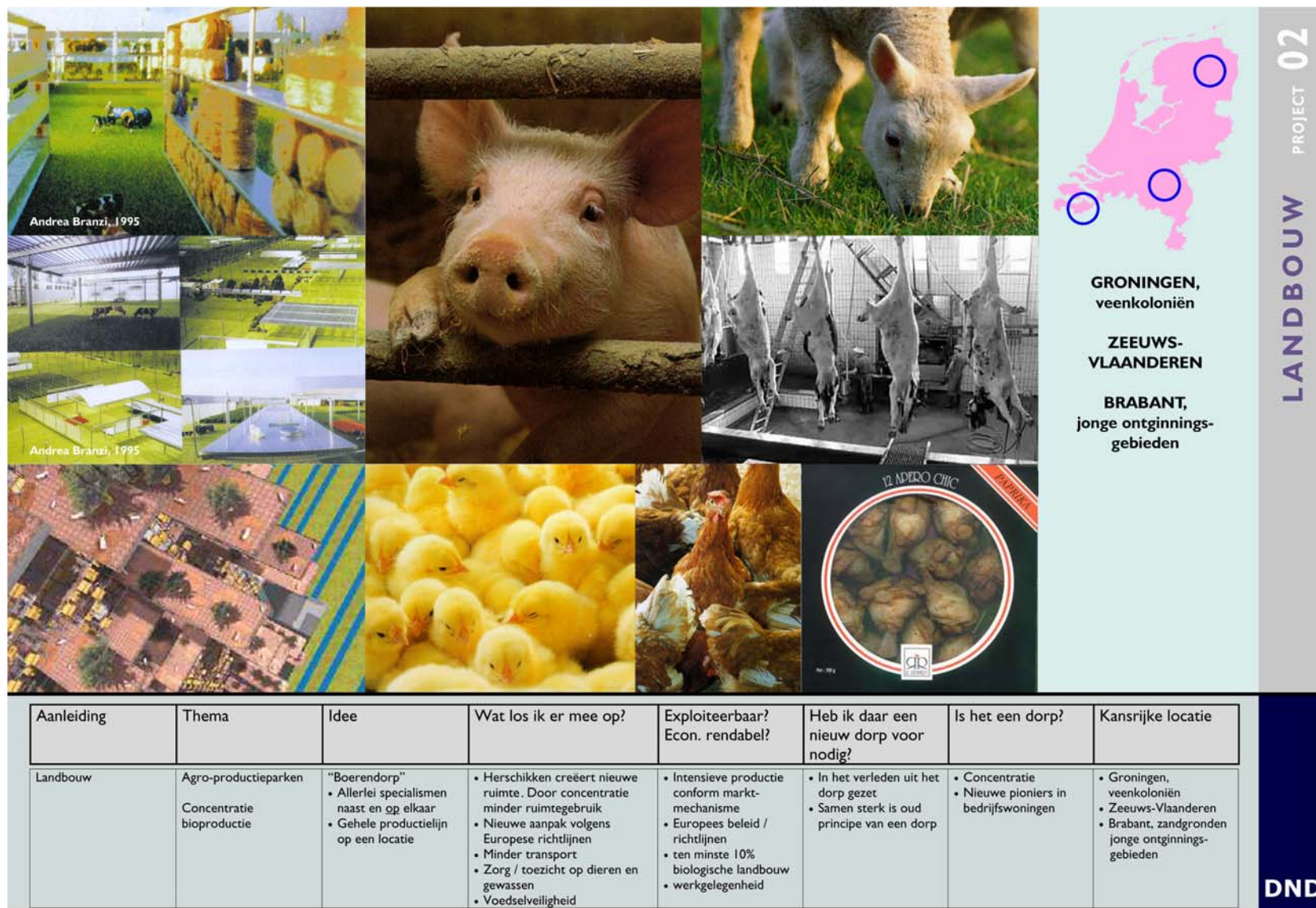
MAASWOUD
(zowel in Duitsland als in Nederland)

hippisch centrum
fokkerij, vee-arts
fysiotherapeut
huifkartochten
stoeterij, rennen
paardenmarkt
cricket, polo
concours hippique
manege, dressuur
springruiters
paardenhotel
linedance
ponypark
paardenrusthuis

PROJECT 01
ANDERS WONEN

Aanleiding	Thema	Idee	Wat los ik er mee op?	Exploiteerbaar? Econ. rendabel?	Heb ik daar een nieuw dorp voor nodig?	Is het een dorp?	Kansrijke locatie
Anders wonen	Life-style Als "Blauwe Stad". Honderden varianten samenwonen met een uniek thema b.v. "vissersdorp"	Hippisch dorp • Meerdere dorpen op dagafstand paardrijden • "Maaswoudroute" van Veluwe naar Ardennen	• Behoeft aan diversiteit • Gespecialiseerde leefgemeenschap / subcultuur • Rust >> stress • Sociale veiligheid • Woningnood	• Aanjager realisatie grootschalige ecostructuur • Euregio • Toeristisch draag- krachtige doelgroep	• Idealen worden gerealiseerd • Eilandgedachte "Isola Bella", paradijsgevoel	• Bewoners hebben een of meer paarden voor eigen gebruik of eco- nomische doeleinden • Verder als een gewoon dorp	• Maaswoud (zowel in Duitsland als in Nederland)

DND

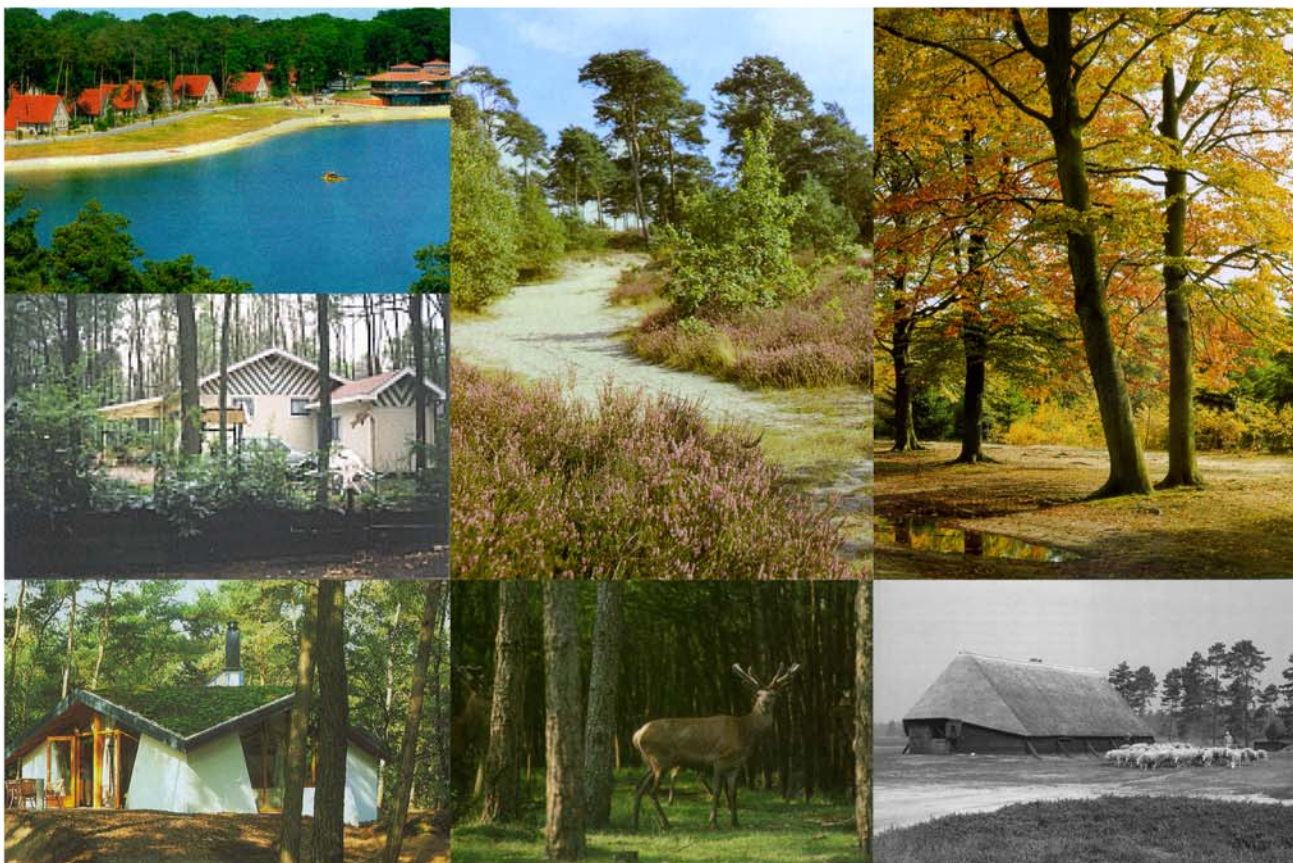
PROJECT 03

GRONDSCHAARSTE

IJSELMEER

Aanleiding	Thema	Idee	Wat los ik er mee op?	Exploiteerbaar? Econ. rendabel?	Heb ik daar een nieuw dorp voor nodig?	Is het een dorp?	Kansrijke locatie
Grondschaarste	Drijvend wonen	Waar is veel ruimte zonder claims? > IJsselmeer	- Lage grondprijs geeft lage bouwkosten - Marktmechanisme, veel nieuwe ruimte om te bouwen doet grondprijs zakken - Mobiele woningen - Modulair schakelbaar - Duurzaam	- Lage bouwkosten > goedkoop wonen - Unieke ligging > toeristisch interessant - Stilte / rust en ruimte zijn schaars	- Eilandgedachte "Isola Bella", paradijsgevoel - Nog niet ontgonnen bouwgebied	- Botendorp inclusief sociaal-economische infrastructuur - Geen hoogbouw - Lichte architectuur	IJsselmeer

DND

VELUWEZOOM

PROJECT 04
ANDERS WONEN

Aanleiding	Thema	Idee	Wat los ik er mee op?	Exploiteerbaar? Econ. rendabel?	Heb ik daar een nieuw dorp voor nodig?	Is het een dorp?	Kansrijke locatie
Anders wonen	Vakantiewoningen legaliseren	"Veluwezoom-dorp" als uitvalsbasis voor natuur- beleving	• Alle foute locaties worden geslecht / verplaatst • Alle goede locaties worden gesaneerd en gerevitaliseerd • Woningnood • Betaalbare woningen voor minder draagkrachtigen	• Nationaal landschaps- park als trekpleister • Nieuwe juridische status van permanent wonen naast tijdelijk wonen	Deze dorpen zijn er al!	Voorzieningenpakket in samenhang met buurt- dorpen	• Veluwezoom • Zeeuwse eilanden

DND

**KUSTLIJN
GRONINGEN**

PROJECT 05

NIEUWE ECONOMIE

Aanleiding	Thema	Idee	Wat los ik er mee op?	Exploiteerbaar? Econ. rendabel?	Heb ik daar een nieuw dorp voor nodig?	Is het een dorp?	Kansrijke locatie
Nieuwe economie	- Kustlandschap / overgang land en zee - Voedsel en natuur	"Zeedijkdorp" inlaat zeewater > brak milieu	- Natuur (getijde gebonden) - Alt. landbouw en visserij (zeegroenten als lamsoor en zeekraal, schaal- en schelpdieren) - Uitbreiden toeris. potentie - ruimte voor wonen - werkgelegenheid	- verbreding naar andere gewassen - nieuwe voedselmarkt - nog niet uitgenutte kustlijn - nieuwe pioniers	- Woningbouw genereert geld voor natuurbouw en toeristische infrastructuur - Tweede woningen tussen permanent bewoonde huizen	Voorbeeld Ameland. Vier dorpen huisvesten 's winters 4.000 inwoners, 's zomers 35.000 inwoners	Kustlijn Groningen

DND

**TUSSEN NIEUWENDIJK
&
WIJK EN AALBURG**

PROJECT 06

SCHOON DRINKWATER

Aanleiding	Thema	Idee	Wat los ik er mee op?	Exploiteerbaar? Econ. rendabel?	Heb ik daar een nieuw dorp voor nodig?	Is het een dorp?	Kansrijke locatie
Schoon drinkwater	- Voorraadboezem - Wonen op drinkwater	Uitbreiding Biesbosch	- verdroging door oppompen - drinkwatervoorraad - grootschalige natuurontwikkeling - woonruimte dichtbij randstad	dubbel grondgebruik	nieuw waterlandschap met nieuwe inrichtingsmogelijkheden	- Laagbouw - Kleinschalige clusters - Schikken rondom of op de plas - Gezamenlijk een compleet voorzieningenpakket	Tussen Nieuwendijk en Aalburg

DND

IN DE POLDER GROENE RIVIER

Aanleiding	Thema	Idee	Wat los ik er mee op?	Exploiteerbaar? Econ. rendabel?	Heb ik daar een nieuw dorp voor nodig?	Is het een dorp?	Kansrijke locatie
Retentiebekkens	• Hoogwaterbeheer • Dijk/paalwoningen • Delfstoffenwinning (zand, grind, veen, klei)	"plas-dras-dorpen"	• tijdelijke berging overtollig hemelwater • bescherming stedelijke gebieden tegen wateroverlast • schaalvergroting uniek biotoop • integraal landschap • Wonen, werken, recreëren in hoogwaardig natuurlandschap nabij de randstad	• wonen genereert geld voor ontwikkeling • dubbel grondgebruik • multifunctioneel	nieuw waterlandschap met nieuwe inrichtingsmogelijkheden	• Laagbouw • Kleinschalige clusters • Schikken rondom of op de plas • Gezamenlijk een compleet voorzieningenpakket	• In de polder, langsij Hollandse waterlinie

**BETUWE
IJSELVALLEI
GELDERSE POORT**

PROJECT 08

NIEUWE WATERLOPEN

Aanleiding	Thema	Idee	Wat los ik er mee op?	Exploiteerbaar? Econ. rendabel?	Heb ik daar een nieuw dorp voor nodig?	Is het een dorp?	Kansrijke locatie
Dijken hebben maximale hoogte bereikt	• Hoogwaterbeheer • Ruimte voor de rivier • Nieuwe waterlopen in de delta Nederland	• groene rivier (schaal Betuwelijn) • nieuwe rivierloop door de kommen • Oude rivier wordt nevengeul	• klimaatverandering • stijging zeespiegel • grotere en meer frequente pieken • grootschalige stedenbouwkundige ontwikkelingsassen naast nieuwe dynamische rivierstelsels	• nieuwe bouwgrond op hoger gelegen oeverwal, in voormalige uiterwaarden, langszij nieuwe (groene) rivierloop • "blauw voor rood"	nieuw waterlandschap met nieuwe inrichtingsmogelijkheden	• Verschijningsvormen zijn divers • Meerdere clusters vormen samen een geheel • Lintdorpen, kransdorpen	• Betuwe • IJsselvallei • Gelderse Poort

DND

**FLEVOPOLDER
NOORDOOSTPOLDER**

PROJECT **09**

DORP IN EEN LANDGOED

Aanleiding	Thema	Idee	Wat los ik er mee op?	Exploiteerbaar? Econ. rendabel?	Heb ik daar een nieuw dorp voor nodig?	Is het een dorp?	Kansrijke locatie
Anders wonen	Nieuwe landgoederenzone met pioniersdorpen, met specifieke inkomstenbron	- Experimenteren - Verweving wonen, werken, recreëren, landschapsontwikkeling	- Leergebied nieuwe samenlevingsvormen - Compact bouwen > meer ruimte voor creativiteit, spontaniteit en landschap - Nieuwe verschijningsvormen - Particulier natuurbeheer - landschapsontwikkeling	nieuwe identiteit en kwaliteit door nieuwe specifieke inkomstenbronnen	- Wonen genereert geld voor ontwikkeling - Nieuw cultureel erfgoed voor toekomstige generaties door nieuwe visie op gezamenlijk grondgebruik	- Meerdere landgoederen vormen samen een geheel - Gemeenschappelijk belang en identiteit	- Flevopolder - Noordoostpolder

DND

7. Conclusies en aanbevelingen

Uitgangspunt

De ‘Nieuwe Dorpen’ zijn samenlevingsvormen in een groene omgeving, met het kleine getal als leidraad, met een eigen hart en een eigen rijkheid. Het zijn nederzettingen in het landschap die de toekomst voorlopig weer aankunnen. Nederland bouwt ermee aan het cultureel en natuurlijk erfgoed van de toekomst.

Conclusies

- De ‘Nieuwe Dorpen’ vormen een eigentijdse oplossing voor een aantal maatschappelijke, economische en landschappelijke problemen waar het platteland mee worstelt en bieden een wervelend toekomstperspectief.
- We geloven sterk in het innovatief vermogen van nieuwe dorpen. Het is geen romantiserende hang naar het verleden: de ‘Nieuwe Dorpen’ worden nooit meer de oude.
- Wij ontmoetten onverwacht veel enthousiasme over dit onderwerp tijdens ons werk, óók bij partijen die we aanvankelijk als tegenstanders kwalificeerden.
- Het zoeken van energie in de regio's blijkt een uitstekend uitgangspunt te zijn. We zien een trekkersrol voor de plaatselijke overheid in samenwerking met de lokale bevolking. We voorzien energieke coalities tussen partijen die tot voor kort als elkaars tegenstander golden, zoals de coalitie tussen natuurontwikkelaars, milieubeweging, boeren, waterschappen en burgers. Startpunt is het ontwikkelen van een gezamenlijke, strategische, ruimtelijke ambitie.
- Er is ruimte genoeg in Nederland. We kregen uiteenlopende suggesties voor locaties, elk met hun eigen rijkheid. Daaronder zijn plekken waar grote transformaties in het landschap staan te gebeuren.
- Experimenten maken aannemelijk dat de combinatie van zorgen, wonen en werken levensvatbaar is, ook in kleine kernen.
- Specialisatie (branding) kan ruimte geven voor nieuwe economische dragers en daarmee een hele streekontwikkeling stimuleren.

Aanbevelingen

We adviseren beleidsruimte te scheppen voor bouwen op het platteland, gestuurd door wijsheid, durf en visie. We adviseren de deur niet op een kier te zetten, maar juist wagenwijd open.

Tevens bevelen wij aan een aantal activiteiten in gang te zetten die de daadwerkelijke realisatie van een nieuw dorp dichterbij brengen, zoals:

- Aanwakken van energie in de regio's door enthousiasmerende voorbeelden te schetsen.
- Uitwerken van 'bouwstenen' en aanreiken van ingrediënten voor nieuwe dorpen.
- Verder in kaart brengen van mogelijke locaties.
- Visualiseren van mogelijke typologieën (zowel ruimtelijk als sociaal-cultureel).
- Analyseren van de status quo op het gebied van (ruimtelijk ordenings)beleid, grondeigendom en huidige machtsverhoudingen.
- Nader onderzoeken van mogelijke processen rondom financiering, risicoverdeling en beslissingsbevoegdheid van toekomstige bewoners.
- Smeden van nieuwe coalities.
- Vrijmaken van 'seed money'.
- Plaats inruimen voor de factor tijd.
- Creëren van een platform 'Nieuwe Dorpen' dat voortschrijdend inzicht van diverse betrokkenen bundelt en toegankelijk maakt.

En niet te vergeten:

- Schrijven van nieuwe dorpsverhalen, overleveringen en mythes.

Bronnen

Voor dit document zijn de volgende bronnen gebruikt.

Publicaties, rapporten en notities

- Naar een sturend gemeentelijk grondbeleid, Kluwer, Alphen aan de Rijn, Peter Overwater, 2002
- De eeuw van mijn vader, Geert Mak, Uitgeverij Atlas, 1999, ISBN 90-450-0127-6
- De Graanrepubliek, Frank Westerman, Uitgeverij Olympus, 1999, ISBN 90-254-1565-2
- Pret! Leisure and landscape, Tracy Metz., NAI uitgevers, 2002
- Nota Wonen (Mensen, wensen, wonen), Ministerie Vrom, Den Haag, november 2000
- Gap Nederland, fragmenten van het verleden, Januari 2003, Storm CS en Zijlstra Advies in opdracht van Global Action Plan Nederland, Den Haag
- Nieuwe Dorpen – Eerste verkenning van hun sociale vitaliteit, Bert Kisjes en Carin Giesen, Essay voor InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster 2003
- Stellingnamebrief nationaal ruimtelijk beleid, Ministerie Vrom, Den Haag, vastgesteld in ministerraad van 1 november 2002
- Rural regions in the EU: Exploring differences in economic development, Ida Joke Terluin, proefschrift Rijksuniversiteit Groningen, 2001, ISBN 90-367-1511-3
- Samenwerken aan de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland, Riek Bakker et.al., BVR Adviseurs, januari 2001
- Bouwen aan samenwerking, Nederland is toe aan nieuwe afspraken. Multifunctionele gebouwen voor onderwijs opvang en vrije tijd, Deloitte & Touche, maart 2001, ISBN 90-806-1611-7
- Vensterscholen, Ruimtelijke vertaling van een brede educatieve gedachte, NAI Uitgevers, 2001, ISBN 90-566-2209-9
- Wegen naar een ander platteland, slotrapportage van BANS vitaal platteland, Radboud Engbersen, Ard Sprinkhuizen en Astrid van der Kooy, NIZW, 2001
- Nat en droog, Nederland met andere ogen bekeken, Rijkswaterstaat, Uitgeverij Architectura en Natura, 1998
- Waardevolle Cultuurlandschappen een eind op streek, Ministerie van LNV, 1998
- Emancipatiejaarboek, Ministerie SZW/DCE, CBS, uitgever Elseviers bedrijfsinformatie, 1999
- De Aanwassen onder Fijnaart, 1651 – 2001, C. van Mastrigt, 2001, ISBN 90-901-4943-0
- Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening 2000/2020, Ministerie Vrom, RPD, januari 2001
- Hoe God verdween uit Jorwerd, Geert Mak, Uitgeverij Atlas, 1996

- De kracht van de locale samenleving, Ad Raspe et.al., Verwey-Jonker Instituut, februari 2002
- Leefstijlen, wonen in de 21ste eeuw, Arnold Reijndorp et.al., NAI uitgevers, ISBN 90-566-2037-1
- Museumhavens als concept binnen Nieuwe Dorpen, Martin Bakker, Provincie Noord-Brabant/Brabant 2050, 7 februari 2003
- Developing archetypes for new villages in The Netherlands/stage 1: case studies of the new village typology, Storm CS/Charlene Ching, London UK, 25 november 2002
- PPS 2002+ terugblik en toekomstperspectief, Akro consult, 1999
- PPS-innovatieopgaven in de groene ruimte, InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster, 2002
- En De Stem van het Dorp wordt Gehoord? Verslag van de werkconferentie De Dorpen Verheffen Hun Stem, 20 februari 2003, Zwolle, Radboud Engbersen
- Bouwstenen voor kwaliteitstoevoeging in het landelijk gebied op basis van ict en functiecombinatie, Horrevoets en Werksman, TNO INRO, Delft, conceptversie, december 2002
- Nieuwe Dorpen, kwalitatief onderzoek naar de meningen van burgers, Motivation Research & Strategy, april 2003
- De toekomst van de groene ruimte, 3D, Dynamisch Duurzame Delta, InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster, Den Haag, 2001
- Bouwstenen voor kwaliteitstoevoeging in het landelijk gebied op basis van ict en functiecombinatie, TNO Inro, rapport 2002-74

Persoonlijke gesprekken

- Vincent Braam, burgemeester VVD in gemeente Roerdalen, Limburg
- Jago van Bergen, Architect, Lofvers/Van Bergen/Kolpa Visieontwikkeling, Rotterdam
- Marjan te Riele, ex-raadslid Progressief Haaren (Noord-Brabant)/lid steunfractie Noord-Brabant
- Henk Venrooy, coördinator Maurick scholengemeenschap Vught
- Ben Eskens, ecologische tuinderij en zorgboerderij De Es
- Dhr Kuipers, bedrijfsleider Spar-supermarkt in Esch
- Jan Holstein, De Kleine Aarde
- Joost Reus, contactpersoon De Duinboeren
- Johan Martens, zorgboerderij Hemelrijksche Hoeve
- Ben de Visser, rentmeester en taxateur onroerend goed, Bergen op Zoom
- Piet Beekman, ex-universitair hoofddocent stedenbouw TU Eindhoven, lid monumentencommissie Eindhoven, medewerker van De Loods

- Melle Wachtmeester, wethouder PvdA gemeente Bellingwedde (Friesland) in een gezamenlijk gesprek met H. Korvemaker (Vrom), Jan Kleine (voormalig projectleider De Blauwe Stad) en Nico Beun (InovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster)
- Machteld Versnel-Schmitz, beleidsafdeling Natuur & Landschap, Vereniging Natuurmonumenten, ex-kamerlid
- Gerard Mulder, grote projectontwikkelaar (naam op verzoek gefingeerd)
- Annemarie de Visser, Corporate Communicatie, Rijkswaterstaat, Min. V&W, Den Haag

Artikelen

- Verhitte huizenmarkt nog altijd niet in crisis, NRC, 7 september 2002
- In Holland staat een huis, NRC, 14 september 2002
- Nieuwbouw in hartje stad, tijdschrift Vivenda, 10de jaargang, februari 2003/nr. 2.
- De Volkskrant, artikelenreeks februari-maart 2003 over alle provincies in Nederland
- De Volkskrant, artikelenreeks januari 2002, Parkstad Nederland
- Elsevier, themanummer Stad en Land, Waar is het goed wonen, alle 496 gemeenten van Nederland beoordeeld, juli 2002
- Stedenbouw en Ruimtelijke Ordening, themanummer Platteland, nr. 1, 2001
- Blauwe Kamer, Themanummer Regionale typologie, februari 1999
- Blauwe Kamer, De idylle voorbij? Regionale differentiatie in de planvorming voor landelijke gebieden, april 2001
- Waterproblematiek gezamenlijk aanpakken, Haagse Courant 1 februari 2003
- Plannen voor Groot Maaswoud, De Gelderlander, 21 september 2002
- Jaar van de boerderij moet historische hoeves redden, Dagblad van het Noorden, 6 februari 2003
- Aan die eenheidsgedachte ging de Bijlmer ten onder, Pi de Bruin, Zicht op Delft, TU Delft, maart 2003
- Palen tegen het water, de Volkskrant 26 februari 2003, met foto van Marcel van den Bergh

Sites

- www.cbs.nl (Statline; voor gegevens over gemeenten en inwoners en werkloosheid)
- www.motivaction.nl (voor het Mentality-model)
- enkele sites van Vinex-locaties: www.vinexonsite.nl, www.vathorst.nl, www.ijburg.nl, www.ypenburg.nl
- www.nederlandleeftmetwater.nl (Ministerie V&W/IPO/Unie van Waterschappen/VNG); ten tijde van schrijven nog een testsite
- www.haverleij.nl
- www.nuevopueblo.unican.es, de site van de twee internationale congressen

Bijeenkomsten

- Bijeenkomst ict-Dorpen, TNO Inro, Delft, 13 december 2002
- Bijeenkomst Kulturhus, Ministerie VWS, Utrecht, 30 januari 2003
- Begrotingsdebat Nirov, Nirov Den Haag, 24 september 2002
- Bijeenkomst Wonen en Werken in het Groen, Nethur en Alterra, Den Haag 13 maart 2003
- Bijeenkomst De Nieuwe Dorpen, vijftien experts op uiteenlopende gebieden, InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster i.s.m. Storm CS, Wageningen 24 januari 2003
- Bijeenkomst Groene dorpen in de stad, Alterra in het kader van de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam, Rotterdam 15 mei 2003

Presentaties

- Presentatie Motivaction/Peter de Waart en Martijn Lampert voor InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster en Storm CS over Mentality-model, 19 november 2002.